

O VONJAVAH V NOSU GROFA WOLFA SIGMUNDA
LICHTENBERGA. SOTEŠKA GRAŠČINA V 18. STOLETJU
KOT PODEŽELSKO MESTNI KULTURNI HIBRID

Marko ŠTUHEC

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškrčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: marko.stuhec@ff.uni-lj.si

IZVLEČEK

Konec 18. stoletja je Franc Anton pl. Breckerfeld v rokopisni Topografiji Dolenjske predstavil graščino Soteska. Analiza tega literariziranega opisa, polnega navdušenja nad lepoto graščine in njene okolice, pokaže gospodarsko, estetsko, sprostilno, versko in bivalno sestavino in funkcijo graščinskega kompleksa. Na podlagi te analize avtor ugotavlja, da je graščina povezovala različne agrarne in neagrarne, mestne in podeželske, plemiške in kmečke ter domače in tuje prvine. Zato opredeli graščinski kompleks kot kulturni hibrid in prepozna plemiške lastnike kot nosilce kulturnega transferja in hibridizacije. Nato z analizo stvari, popisanih v inventarjih dveh lastnikov graščine iz sredine 18. stoletja, konkretno pokaže na podeželske in urbane prvine ter utemeljuje tezo o hibridnem značaju soteške graščine, ki jo specificira kot podeželsko mestni kulturni hibrid. Pri tem pa opozori, da prenašalci urbanih prvin na podeželje niso le plemiči in da je tudi v kranjskih mestih najti veliko podeželskih prvin.

Ključne besede: Soteska, graščina, zapuščinski inventar, mestno-podeželski kulturni hibrid

SUGLI ODORI PERCEPITI DAL CONTE WOLF SIGMUND LICHTENBERG.
IL CASTELLO SOTESKA COME IBRIDO CULTURALE TRA CITTÀ E
CAMPAGNA NEL SETTECENTO

SINTESI

Alla fine del Settecento il nobile Franc Anton Breckerfeld presenta nella sua Topografia della Dolenjska (Carniola meridionale) il castello Soteska. Dall'esame di questa fonte emergono sia gli aspetti economici, estetici, ricreativi e abitativi sia quelli funzionali. Infatti l'autore afferma che nel castello convergono vari elementi contrapposti propri della società agraria e non agraria, della città come della campagna, del mondo aristocratico e del mondo contadino, e infine della cultura locale e di quella straniera. Il maniero viene definito un ibrido culturale e i nobili suoi proprietari come gli artefici del trasferimento culturale e quindi dell'ibridazione. In seguito, portando avanti l'analisi degli oggetti

presenti negli inventari fatti da due proprietari del castello attorno alla metà del diciottesimo secolo, l'autore indica concretamente gli elementi ivi presenti provenienti sia dalla città che dalla campagna, dimostrando in questo modo la sua tesi sul carattere ibrido del castello, soprattutto per quanto concerne l'unione delle culture urbana e contadina. Inoltre pone l'accento sul fatto che non erano solo i nobili a veicolare gli elementi urbani verso la campagna, dato che era facile trovare nelle città della Carniola elementi del contado.

Parole chiave: Soteska (Forra), castello, inventario testamentale, ibrido culturale città-campagna

UVOD

Konec 18. stoletja je lastnik graščine Stari grad pri Novem mestu Franc Anton pl. Breckerfeld sestavljal rokopisno Topografijo Dolenjske. Med številnimi dolenjskimi kraji je predstavil tudi Sotesko, tamkajšnjo graščino in razvaline starega, srednjeveškega gradu. Opis je začel z ostanki starega gradu, s Staro Sotesko. Staro Sotesko je opisal kot pusto, strmo vzpetino, ki zaradi ruševin, preraslih z bršljanom, zavijanja vetra, temačnosti hrastovega gozda ter krakanja vran vzbuja neprijetne, skoraj strašljive občutke (ARS, AS 730, fasc. 123, 209)¹. Leta 1740 v Novem mestu krščeni, dobro izobraženi in v duhu druge polovice 18. stoletja za kmetijstvo vneti Breckerfeld (Mal, 1925, 57; Otorepec, 1990, 72–73), ki je bil nekakšen »Valvasor po Valvasorju« (Preinfalk, 2014, 576), je že s prvimi stavki svojega opisa pokazal, kako je na nekem podeželskem kraju narava prerasla kulturo in kako so živa drevesa in bršljan izrinili mrtvo, v kamne razpadlo zgradbo. S svojo nazorno predstavitvijo stare Soteske je izrazil tisto misel o nasprotju med trajnostjo žive narave in minljivostjo s človeško roko ustvarjenega, ki je pogosta v evropski kulturi (Corbin, 2014, 31–41). Hkrati pa njegovi stavki opozarjajo na eno od pomembnih značil-

¹ »In einer öden von Enten, Raaben und Geyern besuchten steilen Anhöhen die nich weit von dem strömenden Gurkfluss ein noch höher hervorragendes Gebirg umgibt, steht mitten düstern hundertjährigen Eichen die mit Epheu umgeschlagene unbewohnbahr lere burg einsam und verödet empor die man die alte Einöd oder stara Soteska nennt. ... Fürchterlich rauschendes Eichenlaub heulende Winde verbreiten hier in eitler stille schrecken und zu tiefen betrachtungen ernst umher.« Breckerfeld je v svojem opisu Soteske na nekaterih mestih povzel, ali prepisal Valvasorja (Valvasor, 1689, XI, 9–11).

nosti kranjskega plemstva in plemstva v poznem srednjem in v začetku zgodnjega novega veka nasploh, na opustitev gradov, postavljenih na vzpetinah (Žvanut, 1994, 171–175). Na nekoliko poznejšem mestu v besedilu o Soteski je Breckerfeld opustitev starega gradu tematiziral in dopolnil s podatki o postavitvi nove graščine »na drugi strani Krke v prijetnem okolju« (ARS, AS 730, fasc. 123, 209)², »na bolj blagem polju« (ARS, AS 730, fasc. 123, 210)³. To prijetno okolje in blago polje sta bila v ostrem nasprotju s temačnostjo, zavijanjem vetra in krakanjem vran okoli starega gradu, kjer »se ne smehljajo preorano polje, z rožami posejani travnik ali podeželska kočja in se raziskujočemu očesu ne ponuja zadovoljstvo privlačnega pogleda.« (ARS, AS 730, fasc. 123, 209)⁴. Kontrastnost stare Soteske in nove lokacije gradu, v katerem so v 17. in 18. stoletju bivali člani najpomembnejših in premožnih kranjskih rodbin Gallenbergi, Auerspergi in Lichtenbergi (Smole, 1982, 453; Kos, 2004, 68–69; Preinfalk, 2005, 164–165, 278; Žvanut, 2006; Štuhec, 2009, 116), je Breckerfeld izčrtal z natančnim orisom nove lokacije, njenih sestavin in funkcij ter z opisom same graščine.

GOSPODARSKA SESTAVINA SOTEŠKE GRAŠČINE V BRECKERFELDOVI TOPOGRAFIJI DOLENJSKE

Prva sestavina in z njo povezana funkcija je bila gospodarska. Temeljila je na nekaterih značilnih plemiških privilegijih: lovski, ribolovni in gozdni pravici (ARS, AS 730, fasc. 123, 209)⁵. Ti in drugi plemiški privilegiji so v bistvu pomenili predpravo do rabe, nadzora, organiziranja in preoblikovanja, skratka do kultiviranja in naseljevanja bistvenih naravnih sestavin podeželja. V Soteski so bile te bistvene sestavine reka, gozd in obdelovalna zemlja. Reka Krka je bila uporabna dvojno. S svojim ribjim bogastvom je prispevala k zadovoljevanju temeljne človeške potrebe, potrebe po hrani. V reki so, zapiše Breckerfeld, plavali številni krapi in tudi do 6 funtov težke postrvi, katerih okusno meso se je v poletni vročini menda obarvalo čisto rdeče (ARS, AS 730, fasc. 123, 210)⁶. Omemba rib in poudarjanje njihovih senzoričnih odlik in velikosti je bilo tesno povezano s pomenom rib v prehrani, saj so bile ribe ob številnih postnih dneh v cerkvenem letu ustrezno nadomestilo za meso. Prav uporabna vrednost reke je bila zlasti v drugi polovici 17. stoletja vzrok neredkim sporom med lastniki Soteske in njihovimi sosedi.⁷ Krka pa v bližini graščine ni bila samo vir hrane, temveč tudi vir energije, ki je gnal žago in

2 »Diese (von Scheyer) wählten sich hier jenseits der Gurk in einer angenehmen Gegend ihren Sitz ...«

3 »Wann die Inhaber nach verlassung des alten Einödes ihren sitz in milderer gefilde übertugen ...«

4 »Hier lächt kein gepflühtes feld, keine bunte fuhr, keine ländliche hüte, keine anziehende ansicht dem vorschenden Auge vergnügen entgegen.«

5 »Herrlichkeiten die diesem [nečitljivo] vorzüge gewähren sind fischerey, jagdbarkeit und forstrecht.«

6 »Aus der fischreichen gurk werden nebst schönen karpfen auch von zwey bis 6 pfüntige forellen gefischet ... und geben in den hundstagen ein rötliches aber sehr geschmackhaftes fleisch.« Šest funtov je več kot 3 kg.

7 Kot zgled navedimo tale dokument iz leta 1683, ki je popisani v zapuščinski inventarju grofa Dizme Auersperga iz leta 1743: »Item eine weysung des edlgestrnen herrn von Gallenberg contra frauen Dorothea von frangepan grafn von Tersath wegen eines der Aynödischen fischerey bestehendfen gewalt.« (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 61). Dokument ni datiran, vendar je iz drugih popisanih dokumentov, ki zadevajo eno ali drugo osebo, jasno, da je nastal okoli leta 1680.

dva mlina. Nedaleč od brega je stala opekarna, iz bližnjega kamnoloma pa so vozili črn marmor, ki so ga uporabljali za lepšanje graščine (ARS, AS 730, fasc. 123, 211)⁸. Gospodarsko korist gozda sta plemiču med drugimi gozdnimi dobrinami, kot je recimo les za gradnjo in kurjavo, prinašala divjad in lov. Tudi gozd je bil tako kot travniki ali vprežna živina predmet številnih sporov med lastniki sosednjih gospostev, kraj lesa, odvzem gozdarskega orodja ali volov, sporne sečnje ali košnje in nasilja nad podložniki (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 43)⁹. V zvezi z načinom ubeseditve in rabe besed v Topografiji je značilno, da se gozd v povezavi z novo lokacijo graščine Breckerfeldu ne zdi več temačen. Pisec namreč negativno konotacijo pomanjkanja svetlobe zaradi stoletnih hrastov okoli ruševin starega gradu spremeni v pozitivno: gozd v bližini nove graščine je senčnat¹⁰ in varuje pred žgočim soncem. Prav tako se je na tej lokaciji porazgubila vsa strašljivost gozda, čeprav so bili v gozdovih ob razmeroma nenevarnem lovskem plenu jelenih, srnah in lisicah ter tu in tam kakšnem divjem petelinu, tudi medvedje in risi (ARS, AS 730, fasc. 123, 209)¹¹, ki so človeku potencialno precej bolj nevarni kot temačnost, šumenje hrastovega listja in zavijanje vetra. Ob divjadi so bile zaželen lovski plen tudi jerebice, prepelice in druge male ptice, ki so kot bitja, ki se spreletavajo visoko nad tlemi, v prehranski hierarhiji tistega časa zasedale najvišje mesto (Montanari, 1998, 119–120). Prav tako pa so bili pomemben lovski plen polhi, ki so jih smeli loviti tudi kmetje. Bili so nezanemarljivo dodatno sredstvo za preživljanje mnogih kmečkih družin. (ARS, AS 730, fasc. 123, 209).¹²

Če torej razčlenimo ta del Breckerfeldovega besedila, smemo strniti, da sta bili graščina in njena okolica, ki sta tvorili del zemljiškega gospostva Soteska (Smole, 1982, 10–11, 453¹³), gospodarski sklop, ki je lov, ribolov, vinogradništvo, živinorejo, sadjarstvo

-
- 8 »Am Fluss sieht man eine Sagemühle worunter ein schönes Lusthaus angebracht ist. Nicht ferne davon giebt es zwey getreidmühlen, eine ziegelhütte und ein Steinbruch von schwarzen Marmor gibt der gegend ein sonst kostbares Materiale zur Verschönung der Gebäude.« Gospodarske obrate navaja tudi Valvasor (Valvasor, 1689, XI, 10).
 - 9 »Item unterschiedliche schrüftliche aussagen, welche auf anrufen herrn georg sigmundten graffen von Gallenberg, dan den fürsten ferdinandt von Auersperg wegen einer strüttigen Waldung zwischen herrshaft Seysenberg dan der herrshaft Aynöd eingebracht worden.« Navedeni zgled je le eden od številnih, ki so navedeni v rubriki listine v Auerspergovem inventarju.
 - 10 Med prijelnim in neprijelnim gozdom razlikuje tudi Valvasor (Zwitter, 2014, 621).
 - 11 »In den weit schattigen Wäldern wird auf hirschen, bären, luchszen, nicht minder auch auf hohe rehen und fuchszen gejagt.«
 - 12 »Auerhahne werden selten geschossen, hingegen sind feld und haselhühner hier zu hause. Scharpfen, Wachtel und kleinere essbare Vögel gibt es eine grosse menge von allerley arten. ... Die unter den namen billich bekannte waldratte kommt hier gar häufig vor und ist dem hiessigen Landmanne eine Quelle zu seinem ökonomischen behelfe. Ganze famillien nähren sich verschiedentlich davon. Wenn die buche reich an ihrer frucht ist bringt oft manches haus mittls dazu gemachten fallen zu 3 bis 500 billich im späten herbst zusammen.«
 - 13 Smoletova navaja, da je zemljiško gospostvo Soteska štelo 103 hube, Breckerfeld navaja 129 hub. Vsekakor je gospostvo tako po številu kmetij kot po plačnem davku sodilo med večja na Kranjskem. Cena 60.000 gld, za katero je grof Dizma Auersperg leta 1733 gospostvo kupil od grofa Seifrieda Balthasarja Gallenberga, kaže na visoko letno rento približno 3000 gld od gospostva. Znamenje visoke rente je tudi vrednost premoženja Dizme Auersperga, 81.264 gld, ter kontribucija za leto 1742, ki je znašala 604 gld. Vrednost premoženja, kupoprodajna pogodba in znesek kontribucije so navedeni v Auerspergovem zapuščinskem inventarju (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 5–6, 9, 202).

in poljedelstvo¹⁴ povezoval z neagrarnimi dejavnostmi mlinarstvom, platnarstvom, žagarstvom, opekarstvom, mizarstvom, kovaštvom in pridobivanjem marmorja, morda pa tudi s prevozništvom.¹⁵ V tem prostorskem in organizacijskem okviru pa se niso srečevale le različne gospodarske dejavnosti in njihovi proizvodi, temveč tudi različne družbene skupine, ljudje različnega družbenega in pravnega statusa, z njimi pa seveda tudi različna znanja, vednosti, spretnosti, z delom povezani gibi in besede, socialne kretnje in jeziki¹⁶, oblačila in hrana, skratka, različne socialne in kulturne prakse. Te različne prakse in njihovi proizvodi so se preko lesenega mosta pod gradom in po deželni cesti (ARS, AS 730, fasc. 123, 212)¹⁷ proti Žužemberku in Ljubljani na severozahod, proti Novemu mestu na vzhod in proti Črnomlju na jug (Valvasor, 1689, XI, 9) povezovala in izmenjavale z bližnjimi, pa tudi z bolj ali celo zelo oddaljenimi trškimi in mestnimi središči in njihovimi praksami in proizvodi. Soteška graščina je torej z integracijo svojih prebivalcev in prebivalcev bližnje okolice ter njihovih različnih skupinskih in posamičnih znanj, ravnanj in interakcij, s svojo komunikacijo navznoter in navzven ter raznovrstnim kulturnim transferjem tvorila polivalentno, večfunkcijsko celoto, ki ob vrsti po izvoru in funkciji raznorodnih, bolj ali manj ostro ločenih in hierarhiziranih sestavin podeželskega in urbanega, tujega in domačega, kmečkega in plemiškega sveta kaže značilnosti kulturnega hibrida.

ESTETSKA, SPROSTITVENA IN BIVALNA SESTAVINA SOTESKE V BRECKERFELDU

Druga sestavina in funkcija nove lokacije soteške graščine je bila estetska. Novo graščinsko okolje je po Breckerefeldovi sodbi ponujalo podobo slastnega rajskega vrta. Ta pa ni nastal le sam od sebe, temveč je bil predvsem kulturni produkt, saj so ga oblikovali lastniki potem, ko so se preselili iz pustote stare graščine (ARS, AS 730, fasc. 123, 210)¹⁸. Pisanost travnikov in pašnikov, vinska trta, obložena z grozdem, neštivilne ptice pevke v

14 Breckerfeld in tudi Valvasor omenjata vinograde, zelenjavni vrt in sadovnjak ob graščini ter travnike in pašnike, inventar sekvestriranega premoženja lastnika Soteske grofa Wolfa Sigmunda Lichtenberga iz leta 1758 in zapuščinski inventar grofa Andreja Dizme Auersperga iz leta 1743 natančno navajata kmetijsko in drugo orodje, živino, kmetijske pridelke, polne vinske sode in lovsko orožje. Podrobno o tem spodaj.

15 Breckerfeld navaja hlev s kamnitimi jaslami za trideset konj. Na Valvasorjevi upodobitvi je videti, kako trije tovorni konji vlečejo voz z velikim sodom, in konja, ki vleče voz z vrečami proti mlinu (Valvasor, 1689, XI, podoba med str. 9 in 10). Mizarsko delavnico, kovačnico s kovaškim orodjem in doma izdelano platno navajata oba omenjena inventarja. Tudi o tem podrobno spodaj.

16 Plemiški lastniki so v pisnem sporazumevanju uporabljali nemščino, v ustnem sporazumevanju so bili verjetno dvojezični. Kmetje, obrtniki, služničad in oskrbnik (v enem od inventarjev je navedena oskrbnikova soba) so seveda uporabljali slovenščino oziroma kranjščino, kot slovenski jezik imenujejo sočasni viri. Popisane knjige v inventarjih so napisane v različnih jezikih. Prav tako pa kaže opozoriti na to, da sta obe ženi Andreja Dizme prihajali iz ogrskih plemiških družin s Hrvaške in da je imel Andrej Dizma ogrski indigenat (Preinfalk, 2005, 412; Kos, 2014, 333), kar navaja na misel o navzočnosti še kakšnega jezika.

17 »... und unter dem Schlosse über den Fluss ist eine holzene Brücke mit einem dreifachen Mauer am ende zu deren Seiten ist die landstrasse.«

18 »Wann die Inhaber nach verlassung des alten Einöds ihren sitz in mildere gefilde übertrugen und sich aus der Öedniss ... an dem Gurk ein wonnwolles Eden bildeten ...«

gozdovih in plemenite ribe v šumeči Krki so kraju dale lepoto, draž in očarljivost. (ARS, AS 730, fasc. 123, 210–211)¹⁹. Estetski učinek je bil torej rezultat součinkovanja različnih naravnih in kulturnih prvin.

Tretja sestavina in funkcija okolice nove graščine je bila sprostitutvena. Pravzaprav je že sami estetskosti kraja mogoče pripisati to vlogo, saj je iz Breckerfeldovega besedila mogoče razbrati, da petje ptic, šumljanje reke in pogled na pisane travnike delujejo pozitivno in sprostitilno. Sprostitutvi pa je bila namenjena tudi senčna uta (*ein schönes Lusthaus*), postavljena ob reki pod žago.

Četrta sestavina, ki je bila z estetsko sestavino in funkcijo okolice nove graščine neločljivo povezana, je bila graščina sama svojo praktično, bivalno funkcijo. Še več: umetnost gradnje in okoliška narava sta se hkrati dopolnjevali in tekmovali med seboj. Ta kompetitivno komplementarni odnos med podeželsko naravo in kulturo je Breckerfeld opazil, premislil in ga prevedel v človeško čustvo ljubosumnja. Opredelil ga je namreč, kot »ljubosumno prizadevanje, da bi ena prvina dosegla prednost pred drugo.« (ARS, AS 730, fasc. 123, 210)²⁰. S pisanostjo travnikov in pašnikov, s trto, obloženo z grozdom, z neštevilnimi pticami pevkami in z drugimi že omenjenimi estetskimi odlikami okolice tekmuje navdušujoča razkošnost graščine (ARS, AS 730, fasc. 123, 210)²¹. Graščina, grajena med letoma 1664 in 1697 (Stopar, 2000, 246) v času gradbeniškega in investicijskega navdušenja kranjskega plemstva v zadnji tretjini 17. stoletja (Žvanut, 2006, 229), je bila dvonadstropna štiritraktna stavba s stolpom na vsakem vogalu, ki je obdajala notranje dvorišče. Vanjo je vodil obokan kamnit portal. Portal, meja, ki je hkrati zunaj in znotraj, okrašen in poudarjen z grbom investitorja grofa Georga Sigmunda Gallenberga (ARS, AS 730, fasc. 123, 210) in njegove žene Katarine Elizabete, rojene grofice Schrattenbach (Valvasor, 1689, XI, 9)²² na vrhu, je nedvoumno pokazal, kje se začenja oblast hišnega gospodarja in gospodinje. Ureditev notranjega dvorišča je ustvarila postopni prehod iz pretežno naravnega, živega podeželskega okolja v zidano, povsem umetno ustvarjeno, iz zunanjega prostora v notranji prostor. Polovico notranjega dvorišča so lastniki uredili v cvetlični vrt, polovico so tlakovali s številnimi pisanimi kamenčki, ki so kakor okamenelo cvetje nadomestili prave rože. Med obema polovicama pa so postavili ptičnico s pticami pevkami. Te s svojim žvrgolenjem niso le poživljale zvočne kulise, temveč so z raznobarnim perjem tako kot cvetje in pisani okrasni tlak prispevale k vizualni pestrosti prostora in – tako Breckerfeld – k zadovoljstvu grajskih prebivalcev (ARS, AS 730, fasc. 123, 210)²³. Geometrizarani cvetlični vrt in ujete ptice v notranjem dvorišču ter ob izhodu

19 »... ein buntes gemisch von Wiesen und fluren, der Traubenschwangeren Weinstock, die von zahlreichen Singvögeln belebten Wäldern, die von edlen fischen wimmelnde und nahe vorbey rauschenden Gurk geben dem Orte Schönheit und Reize, die völlig entzücken und so beysamen weit und breit nicht gefunden werden.« Primerjaj: Valvasor, 1689, XI, 10.

20 »Nun scheinen hier die Natur und baukunst einst von dem andern um den Vorzug zu eifern.«

21 »Nicht minder hinreissend ist auch die Pracht des gebaudes.«

22 V Breckerfeldovem opisu ni podatka o grbu Schrattenbachove.

23 » ... der innere Hof theilt sich in zwey Theile, dessen ein Hälfte ein in Viereck angelgtes blumengärtchen, die andere eine viereckigte Terrasse mit vielfärbigen Steinchen figurlich aufgeputzt bilden, zwischen beyden hülften in der Mitte ist ein Vogelhaus angebracht, worin vormahls allerhand singvögel von verschiedner Art und schönsten gefieder unterhalten werden und zu vielen vergnügen den Statt darboten.« Breckerfeld je

iz gradu na levi strani okrasni vrt, prav tako ujet v pravilne oblike, na desni strani pa zelenjavni vrt, sadno drevje in domnevna eksotična drevesa²⁴ pomenijo obvladovanje, izbiro in podomačenje narave – tako bližnje kot daljne – v neposredni bližini plemiškega bivališča ter njeno funkcionalno prilagoditev potrebam, željam in interesom prebivalcev v graščini. Kažejo pa tudi na zavestno estetizacijo in razširitev bivalnega prostora, ki je hkrati zunaj in znotraj, saj je tisto, kar je sicer zunaj in prepuščeno lastni logiki, kot so pisani travniki in ptičje petje, zdaj tudi znotraj. Podrejeno in ujeto v meje, pravilne oblike, ograje in kletko. Ob podobi Soteske in vrta oziroma parkovne ureditve, kakor jo predstavlja Trostova grafika v Slavi, je dvom v njeno resničnost povsem upravičen (Stopar, 2000, 263). Trostova podoba pa ne glede na to, da v takšni obliki ni bila uresničena, predstavlja idealno zasnovo in kaže na pomen geometrijske konceptualizacije sveta. Ta se je močno uveljavila prav v drugi polovici 17. stoletja (Künisch, 1999, 13–16; Kučan, 2016, 154–155), čeprav so bile geometrijske zasnove mestnega prostora in geometrijsko kultiviranje narave v podobi vrtov značilni že za renesanso (King, 2003, 119–120) in opazni že v srednjem veku (Unetič, 2016, 14–18). Vendar pa je taka »postfaktična« predstava o tem, da je nova Soteska razkošna graščina, prav z opisom in upodobitvijo v Slavi prodrla v medijski prostor 18. stoletja ne glede na to, kakšna je bila nova soteška graščina v resnici. Zedlerjev leksikon, najpopolnejši zbirnik takratne vednosti v nemškem jeziku, jo predstavi kot sijajen grad na Kranjskem nedaleč od Stare Soteske in se sklicuje na nemškega polihistorja Johana Gottfrieda Gregoria Melissantesa, ki je podatke, kakor pokaže primerjava besedil, nedvomno pobral iz Valvasorja.²⁵

STRUKTURNE PRVINE ZGRADBE IN NJENA DRUŽABNA FUNKCIJA

Pri opisu zgradbe je Breckerfeld poudaril nekatere njene strukturne prvine. Vertikalno in horizontalno povezavo različnih delov stavbe in »prijetno urejenih sob in dvoran« so omogočali arkadni hodniki in stopnišče. Verskim potrebam grajskih prebivalcev je bila namenjena kapela. Oltarni prostor v kapeli je bilo mogoče videti iz več sob in od

besedo včasih (vormahls) uporabil zato, ker v času, ko je pisal o Soteski, takratni lastniki knezi Aurspergi v gradu niso živeli. Malo dalje zapiše: »... da eben das gebäude von den fürstlichen familie nicht bewohnt wird.«

- 24 »Indianische Baum = Seltenheiten als die Vexier Castaneen / Salzbäume und ander dergleichen befindlich.« (Valvasor, 1689, XI, 10). Podatka o tropskih drevesih Breckerfeld ne navaja. Morda so tropska drevesa v stoletju, ki loči obe besedili v celinskem podnebjju propadla, morda pa sploh niso bila nikoli zasajena. Za ta smiselni namig se zahvaljujem doc. dr. Žigi Zwitterju.
- 25 »Einöd, (neu) ein prächtiges Schloss im herzogthum Crain nicht weit vom Alt-Einöd gelegen. Melissantes Schau = Platz denckwürdiger Geschichte Th. II. n. 89. p. 7.« (Zedler, 1738–1754, Bd. 8, 569). Primerjaj: »Die Crainer nennen es Stara Soteska, die Deutschen aber Alt-Einöde zum unterscheid des neuen prächtigen Schlosses Einöd so unweit davon lieget.« (Melissantes, 1715, Th. 2, 8). Primerjaj tudi Valvasor, 1689, XI, 10–12. Velja pa omeniti, da Melissantes novi Soteski ne posveča pozornosti razen te, ki jo najdemo v citatu. Zanima ga stari grad in njegova zgodovina. Prav tako pa takole mimogrede, ampak ne čisto mimogrede, velja opozoriti tudi, da je Melissantes v tem stavku Kranjce nedvoumno opredelil kot jezikovno skupino in jih pojmovno postavil na povsem isto raven kot Nemce. Sicer pa zasnutke geometrizacije vrta ob novi soteški graščini prikazujeta že skici iz leta 1679, ki ne predstavljata idealizirane podobe (Valvasor, 2001, 3–4).

tam poslušati mašo (ARS, AS 730, fasc. 123, 211)²⁶. Tako kot na Valvasorja je tudi nanj največji vtis naredila dvorana v pritličju, »Sala terrena«. Njen strop, s katerega so viseli trije kronski lestenci, je bil okrašen z belimi štukaturami. Tla so bila oblikovana kot šahovnica iz belega in črnega marmorja. Osrednje mesto v dvorani pa je zavzemal sklop treh naprav, ki so povezovale dve osnovni, a hkrati nasprotni prvini sveta, ogenj in vodo. Kamin iz črnega marmorja, narejen na italijanski način, je stal v sredini, v dveh nišah pa sta bila nameščena vodometi. Tisti na desni se je skrival v podobi delfina, oni na levi se je kazal kot krilati konj. Celoten prostor je bil primeren za »kar najbolj prijetno preživljanje časa«. Ob dvorani je bila soba z biljardno mizo in prostor, namenjen plesu (ARS, AS 730, fasc. 123, 211)²⁷.

Breckerfeldov opis pokaže vsaj dvoje. Navedeni prostori so imeli jasno družabno funkcijo. Bili so zbirališče večjega števila ljudi. Dva prostora s specializirano funkcijo in opremo, biljardnica in plesišče, sta bila izrazito namenjena igri in zabavi. Kdaj je biljard, v 18. stoletju igra družbene elite (Weigl, 2003, 201–202), prišel v Sotesko, ni mogoče ugotoviti, po vsej verjetnosti pa po letu 1758, saj inventar sekvestriranega premoženja grofa Wolfa Sigmunda Lichtenberga, sestavljen tega leta, biljardne mize ne navaja. Prav tako ga ne najdemo v 15 let starejšem zapuščinskem inventarju grofa Andreja Dizme Auersperga. Gotovo pa je biljard eno od znamenj medkulture menjave, receptivnosti kranjske plemiške elite za novotarije in njenega poznavanja sveta ter kaže na spremembo v razumevanju iger. Ob kartah in drugih namiznih igrah, kjer k zmagi pomembno prispeva sreča, se je pojavila igra, ki zahteva spretnost, premislek in zbranost in ob kateri za dober rezultat ni mogoče popiti preveč alkohola. In gotovo je tudi, da ga niso izdelali vaški obrtniki, temveč je bil tako kot drugod po Evropi izdelek specialistov, ki so prišli iz mesta (Zeller, 2012, 205). Tako kot biljard je tudi kamin, ki ga je Breckerfeld opredelil z geografsko oznako izdelave kot identifikacijsko – razlikovalno prvino, predmet kulturnega transferja in priča o pretočnosti informacij, zamisli, znanj in praks, a tudi o pretočnosti financ. Zamisli, znanj in praks, ki niso izvirali s podeželja, ampak so bili v podeželski prostor preneseni od zunaj. In financ, ki seveda so izvirale s podeželja, saj so bili vsi lastniki opisane graščine in njene okolice od Georga Sigmunda Gallenberga iz sredine 17. stoletja do kneza Viljema Auersperga s konca 18. stoletja (Smole, 1982, 455) predvsem uživalci zemljiške rente. Ta pa je izvirala iz iztisnjene presežne vrednosti pretežno kmečkega dela njihovih podeželskih podložnikov. In končno baročno igrivih vodometov v nišah ob črnem marmornem kaminu in njune tehnologije ter umetelnega načrtovanja notranjega dvorišča in vrta zunaj gradu ali stolpne ure, ki ju nakazujeta skici

26 »Eine schöne Stiege führt in zwey Stockwercke durch grosse gallerien in die herlich angelegte Zimmer und Halen ... In dem unteren Stockwerck ist die hauskappele in welche man aus manchen zimmern zum Altarn hinsehen kann um Messe zu hören.«

27 »Zu ebenen Erde ... giebt die Sala terrena zu dem angenehmsten zeitvertreibung anlass. In diesem halle ist die Decke von weissen Stuckoarbit mit 3 grossen kronleichtern behangen, der Fussboden aber aus schwarzen und weissen marmor geschachtet in der Mitte ein kamin nach italienischer Art aus schwarzen marmor recht seitwärts in einer niche ein delphin und links eben so in einer niche gegenüber ein geflügeltes pferd aus stein gehauen geben als Springbrunnen wasser von sich, wen man es dazu richtet. Daneben steht in einem Zimmer ein Billard und des andern daneben scheint für Tänze bestimmt gewesen zu seyn.«

v Valvasorjevi Skicni knjigi, ne moremo pripisati tehničnemu in oblikovalskemu znanju lokalnih vaških rokodelcev in graditeljev, temveč profesionalnim mojstrom, ki so praviloma delovali v mestih in so svoje znanje, invencijo in rešitve prinašali tudi plemiškim naročnikom na podeželje. Prav tako tudi vsebinska plat obeh vodometov ni bila povezana s kakšnim lokalnim vodnim duhom, povodnim možem ali vodno vilo, temveč z igrivim bitjem odprtega morja in z bitjem mitološkega sveta. Taka vsebina in mitološki prizori v vrtnem paviljonu (Stopar, 2000, 264) pa so bili smiselni le, če so lastniki graščine poznali vsaj nekaj naravoslovja in antične mitologije. Vednost o naravi, svetu, mitologiji in zgodovini pa se je sredi 18. stoletja tako kot že stoletja prej oblikovala predvsem v mestih ter se od tam s pomočjo tiska, dopisovanja med izobraženci in pismenimi ljudmi nasploh, akademskih in drugih potovanj, knjigotrštva, trgovine ter drugih kanalov tudi širila. Oblikovala se je lahko v precej okostenelih izobraževalnih institucijah kot baročna erudicija, ki povzema avtoritete in simbolno tolmači svet, ali pa je, utemeljena na takrat modernih empiričnih znanstvenih metodah, nastajala v bistveno bolj dinamičnih znanstvenih združenjih (Simoniti, 1994, 53; Clark, 2009, 184–190; Meyer, 2010, 31–33, 155–159; Duchhardt, 2003, 165–175).

KULTURNI HIBRID

Še bolj konkretno, z drugega zornega kota in drugače strukturirano kot v Breckerfeldovem pogledu in opisu se srečevanje, sobivanje, prekrivanje, mešanje in združevanje kulturnih prvin različnih okolij pokažejo v stvareh, ki so jih našli v grajskem kompleksu, ko so približno sredi 18. stoletja tam naredili dva inventarna popisa. Navedene stvari skupaj z Breckerfeldovim besedilom zato ponujajo dodatno empirično gradivo za podkrepitev gornje opredelitve soteške graščine kot kulturnega hibrida. S pojmom kulturni hibrid razumem fizični in socialni prostor, v katerem so se srečevali in sobivali ljudje različnega statusa in habitusa. Prav tako pa se v tem prostoru srečevale, mešale in medsebojno prežemale prakse, zamisli in stvari različnega izvora in rezultat tega srečevanja, mešanja in prežemanja (Burke, 2016, 11–41; Landwehr, Stockhorst, 2004, 287–359; Schmale, 2003; Tschop, Weber, 2007, 51).

Če koncept kulturni hibrid prilagodimo obravnavanemu konkretnemu zgledu in ga določimo bolj natančno, lahko soteško graščino opredelimo kot specifičen mestno podeželski hibrid, saj so se v njej značilne sestavine podeželja srečale in pomešale s prvinami, ki so prišle iz mesta. Prav tako pa se tudi skozi ta dva popisa pokaže posredniška vloga kranjske plemiške elite. Ta po svojem srednjeveškem izvoru in specifični poklicni ter družbeni funkciji sicer podeželska družbena skupina se je že v poznem srednjem veku začela naseljevati v mestih na Kranjskem (Kos, 1994, 169 in dalje) in je svojo navzočnost v mestnih naselbinah v zgodnjem novem veku še okrepila (Golec, 1999, 476–495). V sredini 18. stoletja pa je bila tako funkcionalno-profesionalno kot socialno in kulturno že precej urbanizirana in v urbanih naseljih dejavno navzoča, zlasti močno v deželnem glavnem mestu Ljubljani. Ljubljana je bila svojimi političnimi, upravnimi in sodnimi funkcijami ter raznovrstno družbeno in kulturno ponudbo za plemstvo izrazito privlačna, čeprav so se plemiči v Ljubljano in tudi druga kranjska mesta selili tudi iz povsem

osebnih ali družinskih motivov (Štuhec, 2011, 356–358, 369). Hkrati pa je del kranjskega plemstva posedoval dve bivališči ali celo več, med katerimi se je pogosto gibal. Eno v mestih, drugo ali tretje praviloma na podeželju (Štuhec, 2009, 183–186; Štuhec, 2011, 359–360; Weigl, 2000, 116). Zato je plemstvo kulturne proizvode mestnega okolja nenehno sprejemalo ter jih skozi cedila svojih finančnih zmožnosti in kulturnih preferenc pretakalo na podeželje.

DVA INVENTARJA IZ SREDINE 18. STOLETJA

Desetega februarja 1743, mesec in pol po smrti Andreja Dizme Auersperga (Preinfalk, 2005, 412), so Johan Sigmund pl. Breckerfeld, grof Jožef Viljem Barbo in baron Anton Jožef Jurič sestavili zapuščinski inventar grofovega imetja (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 202). Leta 1680 rojeni deželni maršal grof Andrej Dizma Auersperg, dvakratni vdovec, oče enajstih otrok (Preinfalk, 2005, 412, 565), se je dal »ohne alles gebräng und in der stille« pokopati v cerkvi sv. Erazma v Soteski ob svoji pet let prej umrli drugi ženi Aurori, rojeni grofici Batthiany. Svojim šestim, v času pisanja oporoke par dni pred Božičem leta 1742 še živim otrokom, je zapustil in prepustil znatno premoženje. Sinova iz prvega zakona Karel in Wolf Niclas sta postala univerzalna dediča gospostev Soteske in Mokrice, ki sta bili skupaj vredni več kot 132.000 gld²⁸, še neporočenima hčerama iz drugega zakona Mariji Tereziji in Barbari je zapustil 10.000 oziroma 7000 gld, že poročeni Mariji Ignaciji iz prvega zakona pa 2000 gld. Deset tisoč goldinarjev je zapustil tudi sinu iz drugega zakona Jožefu, po 2000 gld pa vnukoma, sinovoma pokojne hčerke Izabele (ARS, AS 308, II, lit. A, št. 32).²⁹ V Soteski, ki jo je Andrej Dizma kupil leta 1733 (Smole, 1982, 455; Kos, 2004, 69), je bilo ob njegovi smrti skoraj 1500 gld gotovine, za več kot 1500 gld srebrnine, za skoraj 1100 gld v glavnem ženskega nakita in za 8500 gld zadolžnic. Ne nazadnje pa tudi njegov pogreb ni bil tako tih in brez pompa, kot si ga je bil zamislil v oporoki, saj so stroški zanj znašali skoraj 400 gld. (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 8–9, 16, 199).

Maja 1758 pa je Anton Jožef pl. Vermati spisal inventar sekvestriranega premoženja enaintrideset let starega grofa Wolfa Sigmunda Lichtenberga (Schiviz von Schivizhoffen, 1905, 69) in premoženje izročil sekvestru baronu Ignacu Apfaltreterju (ARS, AS 307, fasc. 39a, št. 69, 3, 47). Premoženje so grofu Lichtenbergu odvzeli in ga postavili pod varstvo na zahtevo Lichtenbergovega svaka Karla Auersperga (ARS, AS 307, fasc. 39a, št. 69, 47). Auerspergi niso bili prav nič zadovoljni s tem, kako menda duševno neuravnovešeni Wolf Sigmund (Kos, 2004, 159–162), soprog Karlove polsestre Marije Terezije, gospodari na Soteski. Soteska je bila namreč jamstvo za znatno auerspergško investicijo v poroko med Wolfom Sigmundom in Marijo Terezijo (Štuhec, 2009, 150). Sicer pa je

28 Soteska je bila vredna 60.000 gld, Mokrice po zapuščinskem inventarju Wolfa Niclasa iz leta 1759 72.700 gld (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 65, 2). Mokrice pravzaprav niso bile v lasti Andreja Dizma, temveč so bile last njegove prve žene grofice Erdödy in jih je samo upravljal (Preinfalk, 2005, 163).

29 Denar, ki ga je zapustil otrokom iz drugega zakona, je bil v resnici denar, ki ga je njegova druga žena prinesla v zakon (ARS, AS 308, II, lit. A, št. 30).

Wolf Sigmund Sotesko dobil od svojega očeta, ki je grad in gospostvo leta 1743 kupil od Wolfa Niclasa Auersperga. Ta pa je kot najstarejši preživeli sin Andreja Dizme in starejši brat že omenjenega Karla Auersperga posest podedoval po svojem očetu (Smole, 1982, 455; Preinfalk, 2005, 565). Zakonca Lichtenberg in njuni še majhni otroci – maja 1758 jih je bilo pet v starosti od leta in pol do petih let in pol (Schiviz von Schivizhoffen, 1905, 93–100) – so se veliko časa zadrževali v Ljubljani, kjer so najemali dobro in drago opremljeno stanovanje nasproti uršulinske cerkve v drugem nadstropju v hiši tajnika reprezentance in komore Puechenthala (AS, ARS 307, fasc. 39a, št. 69/LJ; Štuhec, 2009, 46; Kos, 2004, 155–165).

PODEŽELSKJE PRVINE V SOTESKI V INVENTARJIH GROFOV AUERSPERGA IN LICHTENBERGA

Breckerfeld oče³⁰, Barbo, Jurič in Vermati se pri opravljanju svoje s strani ograjnega sodišča naložene naloge niso tako kot Breckerfeld sin selekcionirano osredotočali na zanimive in estetsko pomembne posebnosti stavbe in njene notranjosti. Prav tako si niso prizadevali opisati in predstaviti graščine z okolico v kar se da lepi in literarizirani luči, temveč so jih pri popisovanju vodili povsem praktični razlogi, evidentirati premoženje ob smrti enega lastnika oziroma ob sekvestru premoženja drugega lastnika. Pri delu so jih vodila že zdavnaj utečena načela, po katerih so na Kranjskem sredi 18. stoletja in že prej sestavljali zapuščinske inventarje (Štuhec, 2009, 16–20). Zato so suho, stvarno in brez čustveno obarvanih vrivkov navedli tisto banalno in vsakdanje, kar je bilo povezano z življenjem lastnikov graščine in z delovanjem graščinskega kompleksa. Kaj značilno podeželskega in kaj značilno mestnega so torej ob že omenjenih prvinah našli popisovalci obeh premoženj?

Skozi oba inventarja³¹ se pokažejo struktura in funkcije soteške graščine kot sklopa, ki so ga sestavljali gospodarski, gospodinjiski, bivalni, verski in vrtno parkovni del. V gospodarskem delu, ki so ga tvorili hlevi, kašče, kleti³², mlina ter okoliška polja, travnate površine in vinogradi, je podeželska prvina seveda najbolj jasno, pravzaprav skoraj izključno navzoča. V tem delu se namreč pokažejo temeljne funkcije podeželja in podeželske infrastrukture, v katero sodijo tudi graščine: kmetijska proizvodnja in pridobivanje surovin, koncentracija in skladiščenje kmetijskih pridelkov, osnovna predelava pridelkov z napravami, ki so za to potrebne, ter priprava pridelkov za distribucijo presežkov v mesta. V obeh inventarjih se razkrijeta tako rastlinska kot živalska proizvodnja. Rastlinsko proizvodnjo najprej pokaže poljedelsko orodje na pristavi ter predelovalne naprave, ki so pridelke mehanično obdelale. V začetku leta 1743 so tam popisali šest plugov, 7 bran, 8 vozov, 5 gnojnih vil, 15 rovnic, več sekir, drogov, klinov, vrtalnikov, verig, žag in nožev. Na pristavi so redili tudi 13 parov volov, od katerih so štirje pari prišli z Mokric (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 190–193,

30 Johan Sigmund pl. Breckerfeld je bil oče Franca Antona.

31 Inventarja sta deloma sestavljena po prostorih, deloma po skupinah predmetov. V inventarju grofa Auersperga je vrednost popisanih stvari navedena. Lichtenbergovo premoženje pa je ocenjeno samo tisto, ki so ga popisali v grofovem stanovanju v Ljubljani, medtem ko premoženje v Soteski ni ocenjeno.

32 Inventar iz leta 1758 navaja tri kleti; gosposočinsko, oficirsko in globoko klet (ARS AS, 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 35–36).

181–183), gospostva, ki ga je Andrej Dizma priženil s prvo ženo grofico Erdödy (Smole, 1982, 299; Preinfalk, 2005, 163). Za oranje in vleko vozov so v času Andreja Dizme vpregali 9 parov volov (*zug oxen*). Voli z Mokric so bili namenjeni prirreji mesa (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 182)³³. Petnajst let pozneje so po zapisu v drugem analiziranem inventarju za vprego v štiri pluge rabili pet parov volov. Na pristavi so bili tudi trije konji, ki so jih lahko vpregli v štirisedežno na pol pokrito kočijo, v poštno kočijo ali v enega od petih kmečkih vozov (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 38–39).³⁴ Z navedenim orodjem in vlečno živino so pridelali različne vrste žita ter bob, fižol, repo in zelje. Meseca februarja 1743, torej približno na sredi med dvema žetvama, so skladiščili 1765 mernikov različnega žita, ki je bilo vredno 825 gld, in 37 mernikov boba in fižola, ki so veljali 30 gld (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 171–178, 189).³⁵ Maja leta 1758 pa je bilo zalog precej manj, 343 mernikov in pol (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 37, 43)³⁶. Pridelek, shranjen v graščini, so predelovali v moko ali zdrob v graščinskih mlinih, ki ju v inventarju zastopajo kladiva za brušenje mlinskih kamnov, vzvodi, sekira, žaga in drugo orodje, popisano v rubriki orodje v mlinu (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 195; fasc. 39a, lit. L, št. 69, 41), ali so ga pustili nepredelanega za pripravo kaše. Zdrob so hranili v skrinji v shrambi, žito pa v kašči (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 37). Ker ne vemo, koliko sta merila mernika³⁷, posodi, s katerima so leta 1743 v graščini merili žito, ne moremo natančno izračunati, koliko ton je bilo žitnih zalog ob inventuri premoženja grofa Auersperga, povsem jasno pa je, da ga je bilo neprimerno več, kot so ga lahko porabili prebivalci graščine, tudi če bi bilo tisto zimo vseh 31 popisanih postelj (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 110–114)³⁸ ponoči zasedenih. Zato je presežek odhajal na mestni trg, na Reko³⁹ ali v Vojno Krajino, ki je bila z žitom nikoli zasičeni trg (Gestrin, 1986, 415–416). Toda maja 1758 je v inventarju mera navedena: »Ein neuer *Maas mit eysen beschlagen halb wiener metzen*.« (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 37). V soteški graščini so torej zelo hitro prešli na rabo nove, leta 1753 uvedene dunajske žitne mere, metzen, ki je meril 61,5 l. Mernik, polovica metzna, je meril 30,75 l. (Vilfan, 1954, 49, 84) in tehtal 25 kg.

To pomeni, da je bilo dva meseca pred žetvijo v kašči nekaj manj kot 8,5 ton žita.⁴⁰ Tudi ta količina, ki je močno presežala potrebe same graščine, ne kaže le njene proizvodne

33 »Item vier paar halbgemaste oxen«.

34 »3 Mayr pferdt. 10 stuh zug oxen«. Orodje v inventarju iz leta 1758 se skoraj ne razlikuje od orodja, popisane v inventarju iz leta 1743.

35 Popisali so 273 mernikov pšenice, od katerih so 91 mernikov pripeljali z Mokric, 23 mernikov soržice, 1145 mernikov prosa, 8 mernikov ječmena, 259 mernikov ajde, 26 mernikov ovs, 91 mernikov črnega mešanega žita ter 28 mernikov boba in 9 mernikov fižola. Inventar navaja tudi 13 kadi za repo in zelje. Seveda ni nujno, da je ta zares velika količina žita pridelek iz leta 1742. Zlasti uskladiščeno proso in njegova vrednost 465 gld 20 kr navaja na misel, da je to večletni pridelek.

36 Med posevki pa sta bili tudi čičerika in konoplja.

37 V inventarju so navedli dva mernika. Vilfan navaja, da so v tem času na Kranjskem v glavnem uporabljali ljubljanski mernik, ki je držal 26,5 litrov (Vilfan, 1954, 49, 84), kar je približno 21,5 kg, čeprav so po posameznih gospostvih lahko uporabljali zelo različne mernike.

38 Leta 1758 je bilo postelj trideset.

39 V testamentu Andrej Dizma piše o tem, kaj napraviti s 100 stari pšenice, namenjene proviantnemu uradu na Reki (ARS, AS 308, II, lit. A, št. 32).

40 Pšenice je bilo 687 kg, ajde 3100 kg, prosa 2150 kg, ostalo je bil oves, soržica in črno mešano žito.

funkcije⁴¹, temveč tudi njeno zbiralno, skladiščno in razdeljevalno vlogo. Hkrati pa nam že mere same in njihova imena pokažejo, kako je v najbolj »čisto«⁴² podeželsko dejavnost, poljedelstvo, poseglo mesto. Najprej deželno glavno mesto, ki si je z ljubljansko mero prizadevalo za poenotenje na ravni dežele, nato pa še državno glavno mesto s poenotenjem na ravni države. Temu poenotanju se podeželje sicer prilagaja, ker je to tudi v njegovo korist, a se hkrati še drži lokalnih percepcij količine in merjenja. Ne le, da so leta 1758 ob novem, z železom okovanem merniku, ki je poljedelski proizvod meril po meri terezijanske, racionalno-reformne države, ohranili stari, prav tako z železom okovani, morda ljubljanski mernik. Še več, ob njiju so v graščini imeli še enega, povsem lokalnega. Ta, obdan z lesenim obročem, je meril v urbarju določeni činž za vas Stražo: »*Ein Urbars zins maas, das dorf strasha betröffend mit holzenen Raffen.*« (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 37). Trdni železni stisk poenotenja in izenačevanja na eni strani, mehak, gibek les fragmentiranega in raznolikega podeželja na drugi strani.

Ob poljedelstvu oba inventarja pokažeta tudi vinogradništvo, ki ga je Breckerfeld v svojem besedilu poetično nakazal z »vinsko trto, obloženo z grozrdjem«. Grozdje so stiskali v graščinski stiskalnici, postavljeni v posebnem prostoru, »*Pröss Cammer*«. Iztisnjeni grozdni sok se je cedil v dve kadi (*most potting*), mošt pa je zavrel in se spremenil v vino v številnih sodih. Leta 1758 je bilo v gosposčinski, oficirski in globoki kleti v šestintridesetih različno velikih, v glavnem z železom okovanih sodih 520 veder vina (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 35–36).⁴² Petnajst let prej je bilo vina v graščinskih kletah še več: 318 veder lastnega in 455 veder desetinskega vina in vina iz gorščine (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 174–179). Za tovorjenje vina in mošta so uporabljali posebne transportne sode (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 36).⁴³ Ne glede na to, da ne moremo vedeti, koliko točno je bilo vina, ga je bistveno več, kot so ga lahko porabili za domačo porabo. V bližini graščine so gojili tudi sadno drevje in njegove plodove konzervirali s sušenjem. Februarja 1743 so popisali dva mernika suhih hrušk, maja 1758 pa 10 mernikov suhega sadja (ARS, AS 307, fasc. 3 lit. A, št. 48, 173; fasc. 39a lit. L, št. 69, 37). Del pridelanega sadja pa so porabili v kotlu za žganjekuho, vgrajenem v kamri poleg mesne kamre (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 32).⁴⁴

Živinoreja je bila na graščinski pristavi zelo pomembna dejavnost. Ob smrti grofa Auersperga so poleg že omenjenih volov redili še skoraj 50 drugih glav goveje živine, tako bikov kot krav mlekaric in telet, 20 bolehnih ovc in 22 svinj. Vsa živina je bila ocenjena na več kot 900 gld. (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 185–186).⁴⁵ Prav tako je bilo pri graščini sedem konj, ki so jih uporabljali za vleko dveh ne prav dobro

41 Iz inventarjev ni mogoče določiti, koliko žita so pridelali na dominikalni zemlji, koliko pa je bilo žita iz dajatev.

42 Vedro je merilo 24 bokalov: »*hiergebrachiger massen der Emer 24 maas alter mässerey haltend.*« (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 37). Spet ne vemo, koliko je merilo 24 »tukaj običajnih bokalov«. Če je vedro merilo 39,6 l (Vilfan, 1954, 56), bi bilo leta 1758 v kletah čez 200 hl (!?) vina.

43 »*3 fuhr vassen zum most und wein fahren.*«

44 »*Neben den fleish gewölb. Ein eingemauerther prandtweinkessl, sambt dem dekhel, ein wassershaff haltend.*«

45 Govedo je bilo ocenjeno 913 gld, ovce na na 5 gld in svinje na 26 gld.

ohranjenih, le 40 gld vrednih kočij (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 179–180). S temi konji in kočijama sta upravljala kočijaž Janez Jurij Prehulič in predjezdec (*vorreiter*) Lovrenc Divjak, ki sta zaslužila 24 oziroma 12 gld na leto. Z livrejo, ki sta jo dobila ob svoji plači (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 207), ju je bilo že od daleč mogoče ločiti, ko sta na kozlu in na konju vodila vprego po prašni ali blatni deželni cesti. V Lichtenbergovem času je bilo živine precej manj. Ob že omenjenih vlečnih volih je bilo še 17 glav goveje živine in 15 svinj (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 38). Februarja 1743 je živini že zmanjkovalo krme. Zaloga sena in slame je pojemala in je zadoščala le še za nekaj dni (ARS, AS fasc. 3, lit. A, št. 48, 188).⁴⁶ Maja 1758 pa tovrstnih problemov ni bilo, saj je bilo na zalogi še 85 peljajev sena in 5 peljajev otave (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 42).

Predelani rezultati živinoreje so se pokazali v shrambi in v mesni kamri (*fleisch gewölb*) v obliki gnjati, slanine, masti in prekajenega mesa. Lichtenbergom je bilo sredi maja 1758 na voljo 5 prekajenih govejih jezikov, 105 kosov prekajenega govejega, koštrunjega in svinjskega mesa, ki je tehtalo dobrih 58 kg, ter 32 dimljenih pečenic (*bradtwurst*) in 31 jetrnih klobas. Shranjena slanina pa je tehtala skoraj 29 kg (ARS, AS 307, fasc. 39, lit. L, št. 69, 32). V graščini so v dveh pinjah (ARS, AS 307, fasc. 39, lit. L, št. 69, 34) izdelovali tudi maslo. Živinoreja na graščinski pristavi pa ni bila samo vir hrane, temveč je dobavljala tudi surovino za usnjene izdelke. Leta 1743 je na obrtniško obdelavo čakalo 78 telečjih kož (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 170).

Med primarnimi gospodarskimi dejavnostmi, povezanimi s pridobivanjem hrane, ki so s potrebnimi predmeti navzoče v inventarju, sta tudi lov in ribolov. Ti dve dejavnosti se sicer nista odvijali v graščini, temveč v bližnji in širši okolici, vendar sta bili tesno povezani z življenjem grajskih prebivalcev. Krape, postrvi s poleti menda rdečim mesom, ki jih omenja Franc Anton pl. Breckerfeld, in druge ribe so lovili z različnimi tipi mrež, vršo in ostmi (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 198; fasc. 39a, lit. L, št. 69, 42). V kuhinji so za njihovo pripravo uporabljali posebno ponev (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 33). Lov, za plemstvo rekreacija, vaja v orožju, predvsem pa pomembna družbena dejavnost (Žvanut, 2006, 227), je moral biti pri lastnikih soteške graščine precej navzoč in priljubljen. Ne le, da se eden graščinskih vogalnih stolpov imenuje lovski stolp in je soba v tem stolpu opremljena s stenskimi tapetami, ki so poslikane z lovskimi prizori (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 158; fasc. 39a, lit. L, št. 69, 13)⁴⁷, v orožarni je tudi cel arzenal lovskega in drugega orožja (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 144–148; fasc. 39a, lit. L, št. 69, 28–30). Na lov pa se je, kot se zdi, odpravila tudi grofica Lichtenberg, sicer auersperska hči in rojena Soteščanka, saj so v omari z orožjem njenega moža našli in popisali njeno puško (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 29)⁴⁸. Rezultati lova so bili dolgoročno materializirani v shranjenih kožah uplenjene divjadi: februarja 1743 je bilo v graščini 35 jelenjih in 15 srnjakovih kož, ki so bile ocenjene na 68 gld in pol (ARS,

46 »Stroh und Hay: von diesem ist eine wenig quantität vorhanden, also das solche in etlichen tägen consumiert wiederet.«

47 »In Jäger thurn. Gemahlene spallier, vershidene Jagerey vorstehend.«

48 »I flinten der frau gräfin gehörig.«

AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 169). Lovili pa so tudi lisice in ptiče. Pasti za lisice in mreže za fazane so našli v lovčevi omari leta 1758, v kuhinji pa posodo za pripravljanje paštet (*pasteten blöch*) (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 29, 33). Kako pomemben je bil lov za soteške graščake, pa ne pokažejo samo kože uplenjenih živali, posoda za pripravo fazanje paštete, lovski prizori in kos pohištva označen kot lovčeva omara (*in der jöger kasten*), temveč predvsem dve resnični osebi, ki ju je zaposloval grof Auersperg. Lovec Matija Šedl je za letno plačo 36 gld ter hrano in stanovanje v Soteski skrbel za lovske zadeve od julija leta 1733 do julija 1743, Jožef Deiusti pa je od avgusta istega leta opravljal delo ptičarja in za nastavljanje pasti in mrež dobival na leto 24 gld v denarju ter potrebno obleko, hrano in stanovanje (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. L, št. 48, 206). Ptice z najlepšim perjem, ki so, kot piše Franc Anton pl. Breckerfeld, v veselje grajskih prebivalcev blagoglasno žvrgolele, ujete v »foglavžu« na sredini notranjega dvorišča, je torej priskrbel soteški Papageno.

Do zdaj predstavljena kmetijska proizvodnja in osnovna predelava v soteški graščini in z njima povezani delovni postopki so zahtevali veliko človeške fizične moč. Za te delovne postopke so bili značilni ne prav natančni delovni gibi ter skoraj nasilni spoprijem z zemljo in živino, kot je recimo odpiranje brazd z oranjem, gnojenje, sejanje z gibi, ki so seme raztresli le približno enakomerno, brananje, kopanje, sekanje in žaganje, vleka ribiških mrež, pa priganjanje volov, klanje živine, streljanje jelenov, odiranje kož in razkosavanje mesa. Tudi naprave, ki so sodelovale v teh procesih, kot so mlinška kolesa in kamni ali vijak in drog stiskalnice za grozdje, so bile težke, ropotajoče, škripajoče, cvileče in s slabim mehničnim izkoristkom. Poleg teh delovnih procesov, ki so se odvijali na pristavi in gospoščinskih njivah in so temeljili na splošnem znanju za zgodovino praviloma anonimnih kmečkih podložnikov, hlapcev in dekel, pa je znotraj graščine in v njeni neposredni bližini potekalo delo, ki je bilo nekoliko drugačno. Urejanje vrtnarsko parkovnega dela graščinskega kompleksa, ki se je neposredno dotikal graščinske stavbe, ali je bil kot notranje dvorišče znotraj nje, je bilo bolj sofisticirano preoblikovanje narave. Zahtevalo je bolj specialno znanje in delovne postopke, opravljene z večjo natančnostjo. In specialno vrtno orodje (*Gartenzeug*). Tudi za vrtnarjenje in urejanje parka so bile potrebne gnojne vile in krampi, vendar je bilo vrtno orodje manjše in primerno za obdelavo posameznih dreves, grmičevja in rastlin, ki so, urejeni in obrezani rasli v špalirjih. Za transport po tem delu graščinskega kompleksa niso bili potrebni težki vozovi z vpreženimi konji ali voli, temveč samokolnica. Presejevanje peska za potke s pomočjo železne mreže (*garten sandnetz*), okopavanje s pomočjo motik, ravnanje z železnimi grabljami, zalivanje s kanglami, ki so vodo nežno razpršile (*spritzkangel*), obrezovanje dreves s specialno žagico (*gartners pölz sägl*), striženje v latnike ukročene žive meje s posebnimi škarjami (*spallier schär*) in geometrično oblikovanje grmičevja v špalir z dvema železnima »*spallier zierkhl*« (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 40; fasc. 3, lit. A, št. 48, 194–196) niso zahtevali le namenskega in okretnejšega orodja, temveč tudi človeka s smislom za natančnost in estetiko. Človeka, ki ima tudi za zgodovino ime in priimek in si s svojim znanjem in delom služi denar. Tak človek je bil Jernej Turk, ki je delo vrtnarja sprejel takrat kot oba lovca, namreč poleti 1733 (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 206), ko je grof Auersperg kupil soteško gospostvo (Smole, 1982, 455; Kos, 2004, 69) in

na njem začel nameščati svoje osebe.⁴⁹ Grof je znal ceniti Turkovo znanje in spretnost, saj mu je ob hrani in stanovanju namenil 50 gld letne mezde. Vrtnarjev drugačen status, njegovo pripadnost k hiši, bližino do gospodarja in razlikovanje od kmečkih delavcev, ki so se potili pri oranju, brananju, gnojenju, sejanju in žetvi, pa kaže tudi livreja, ki mu je pripadala ob denarju (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 206). Ali je v vrtnarjev delokrog sodilo tudi ukvarjanje s čebelami iz štirih panjev v vrtu (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 40), ne vemo.

Če k podeželski prvini soteške graščine dodamo še neagrarni gospodarski del, namreč kovačijo in mizarsko delavnico (ARS, AS 307, fasc. 3 lit. A, št. 48, 197; fasc. 39a lit. L, št. 69, 41)⁵⁰, ki sta s svojo aktivnostjo dopolnjevali agrarni gospodarski del, in bili tako kot mlina namenjeni tudi okoliškim kmetom, ter tkanje platna (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 91–93)⁵¹, se graščina pokaže kot velik, pravzaprav zelo velik gospodarski obrat s količinsko obsežno proizvodnjo žita, vina in mesa, ki je zahteval pregled, organiziranje in časovno načrtovanje. Na to organizacijsko plat ne opozarjajo le urbarji, obračuni in sezname, navedeni v obeh inventarjih, temveč tudi omara, v kateri so bili ti dokumenti shranjeni (*shriften kasten*), in stenska ura, značilni mestni izum in predmet, ki s svojo abstraktno delitvijo časa razbija podeželski, od letnih časov odvisni naravni ritem dneva (Makarovič, 1995, 87; Dibie, 1999, 169; Rosseaux, 2006, 116–117). Oboje so leta 1758 popisali v oskrbnikovi sobi in oboje je pripadalo graščini (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 1–2, 22) ter ni bilo osebna lastnina oskrbnika.

URBANE PRVINE V SOTESKI V INVENTARJIH GROFOV AUERSPERGA IN LICHTENBERGA

Urbane prvine so bile v soteški graščini najbolj navzoče v bivalnem delu. Razkrivajo jih številni predmeti in dobrine in z njimi povezana socialna in individualna ravnanja, vendar jih je pogosto težje opredeliti kot prej obravnavane podeželske prvine. So bolj razpršene in manj povezane v en sam sistem. Rečeno bolj natančno, urbane prvine tvorijo več funkcionalnih celot, s katerimi so povezana različna socialna ravnanja, denimo, oblačenje, pisanje, branje ali vedenje pri mizi. Predvsem pa vrste predmetov, dobrin in ravnanj ne moremo zgolj tipološko in funkcionalno opredeliti kot značilno mestne ali celo meščanske. Bolj so namreč vezani na socialno pripadnost in premoženjsko stanje kot na mesto, ki ga definiramo kot prostorsko organizacijo, za katero je značilna gosta pozidava, zgoščeno in diferencirano prebivalstvo ter specifične gospodarske, upravopolitične in kulturne funkcije za širše področje (Schott, 2014, 14–16).

49 Morda so bili vrtnar in oba lovca zaposleni že pri prejšnjem lastniku grofu Gallenbergu. Vsekakor pa je grof Auersperg z vsemi tremi poleti 1733 sklenil pogodbe o delu.

50 V inventarjih pa ni predmetov in naprav, povezanih z žago, opekarno in bližnjim kamnolomom, ki jih navajata Breckerfeld in Valvasor.

51 »... von der Rupfenen leinwath aber is der mehrere theil in Aynödt erbaut worden.« ali: »von heimischen haus lainwath tishtuecher 17 sambt vier duzet deto tish salviet geshätzt zusamben 6 fl.« V inventarju pa ni navedenih nobenih statev. V obeh inventarjih sta navedena tudi predivo in sukanec, vendar pa kolovratov niso navedli. To utegne pomeniti, da so predenje in tkanje opravljali na kmečkih domovih (haus lainwath).

O skrinjah mizah ali posteljah, ki so popisane v obeh inventarjih, recimo, ne moremo trditi, da so značilni urbani predmeti, saj so navzoči tudi v kmečkih hišah, čeprav v skopem obsegu in izrazito v odvisnosti od materialnega položaja kmečkih družin (Baš, 1954, 128–135; Gomiršek, 2016, 298–303). Prav tako je povsem mogoče, da je bolj enostavne in poceni kose pohištva v Soteski izdelal anonimni mizar v graščinski mizarški delavnici, saj je imel za to na voljo kar nekaj orodja. Tudi diferenciranosti jedilnega pribora ali oblačilnemu videzu, na katerega sklepamo iz popisanih oblek, ne moremo vnaprej pripisati urbanosti. Bolj sta bila rezultat dvorno plemiškega kot mestnega habitusa. Meja in razkorak med podeželjem in mestom sta v svetu predmetov in dobrin sicer opazna, vendar sta včasih tudi precej zabrisana (Margairaz, 2013, 198–206). Zato urbanost vrste dobrin, ki so bile navzoče v bivalnem delu soteškega graščinskega sklopa, bolj kot s tipom predmeta ali njegovo funkcijo opredeljujem s kvaliteto, dragocenostjo ali ceno materialov ter z dizajnom, dovršenostjo izdelave, barvnostjo, modnostjo in s krajem izdelave. Z lastnostmi torej, ki pošiljajo sporočila o statusu, premoženju in okusu lastnika in se mimo svoje uporabnosti vpenjajo v mrežo pomenov, ki jih znajo v kulturnih in socialnih kontekstih obravnavanega časa dobro razbrati in so bistvena sestavina teh kontekstov (Douglas, Isherwood, 1996, 38; Sarti, 2002, 108; Smith, 2002 13–24). Za izdelavo takih predmetov je bilo potrebno znanje specializiranih domačih ali tujih mestnih obrtniških delavnic. Potreben pa je bil tudi kapital, ki ga v razpršeni podeželski obrti v splošnem revnega dolenjskega podeželja⁵² ni bilo na voljo. V skupino urbanih predmetov sodijo srebrnina, nakit, izdelki iz kositra, medenine in bakra, steklovina, ogledala, nekatere tkanine, obleke, oblazinjeno pohištvo, pisalne omare, knjižne omare, kosi namiznega perila, določena posteljna oprema, kosi orožja, knjige, slike in ure. Urbane so bile tudi tiste dobrine v soteški graščini, ki so se s posredovanjem profesionalnih mestnih trgovcev najprej udomačile v mestih in so se od tam preko različnih socialnih in gospodarskih kanalov razširile na podeželje, čeprav so bile v resnici kmetijski proizvod, recimo kava, sladkor, tobak ali čokolada. Za pripravo in uživanje teh dobrin so si lastniki soteške graščine priskrbeli specialne predmete, kot so kavne skodelice ali kotliček za pripravo čokolade. Med urbane prakse, čeprav spet ne izključno urbane, pa lahko prištevamo branje in pisanje ter igranje nekaterih iger. Med urbane prvine sodijo tudi ljudje, ki so bili navzoči v graščini in so opravljali mestne poklice. Ob smrti grofa Auersperga je bil tak tip človeka krojač Leonhard Geiger. Geiger je v delovni pogodbi, sklenjeni julija 1738 za dobo petih let in letno plačo 30 gld, označen kot »*hoffshneider*«. Tudi on si je tako kot vrtnar Turk, kočijaž Prehulič in predjezdec Divjak nadel livrejo, s katero mu je grof Andrej Dizma odkazal mesto v graščinskem socialnem kozmosu (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, 48, 206). Prav livreje, ki posameznika natančno uvrščajo v določeno skupino znotraj soteškega gospodinjstva, tudi jasno pokažejo, kako pomembno je bila za Auersperge zunanje znamenje statusa in (zapovedane) integracije v njihovo plemiško hišo. Skoraj zanesljivo pa je iz mesta prihajala varuška Konstancija Winkler, ki jo grofica Aurora Elizabeta Auersperg v svoji oporoki s konca septembra 1738 označi za »*frau Winkler*« (ARS, AS 308, II, lit. A, št. 24). Naslavljanje z gospo pač ni bilo namenjeno podeželskemu kmečkemu dekletu, temveč ženski drugačnega, meščanskega

52 O revnosti kranjskih kmetov govori že Valvasor (Valvasor, 1689, XI, 609).

družbenega statusa. Z gospo je, recimo, leta 1725 Franc Henrik pl. Raigersfeld v svojem dnevniku označil meščanko Knopper, ki se je v imenu baronice Erberg prišla pozanimat o Raigersfeldovih namenih v zvezi s petnajstletno baroničino hčerko Marijo Ano (Štuhec, 1999, 204, 210). V Lichtenbergovem času pa je bil v graščini morda vsaj občasno navzoč tudi frizer. V sobi zraven jedilnice je namreč ob postelji, omari za obleke, knjižni omari, točilni omari, stari mizi in šestih, z rdečim usnjem prevlečenih stolov stal usnjen stol za urejanje pričeske (*frisier sessel*) (ARS, AS, 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 9).

Ker se urbanost v soteškem graščinskem kompleksu pojavlja predvsem v bivalnem delu, velja najprej pokazati organiziranost in percepcijo stanovanjskega prostora. Nakazuje ga poimenovanja bivalnih prostorov v graščini.⁵³ Nekaterih poimenovanj zaradi pomanjkanja komplementarnih virov ni mogoče povsem razumeti⁵⁴, vendar pa je povsem jasna delitev prostorov po družbenem statusu, starosti in spolu prebivalcev, medtem ko je specialna funkcija prostora izrecno zapisana samo pri dveh bivalnih prostorih, spalnici in jedilnici. Iz inventarjev tudi ni mogoče natančno ugotoviti, kje je bil kakšen prostor glede na dvonadstropno vertikalno strukturo stavbe, sklepati pa je mogoče, da so bile sobe za služinčad v pritličju.⁵⁵ Primerjava opreme enako imenovanih prostorov pokaže, da so Lichtenbergi v Sotesko prinesli svoje stvari in prostore opremljali po svoje, čeprav je del pohištva ostal v graščini tudi po zamenjavi lastnikov. Sama struktura stanovanjske opreme pa je tipološko in funkcionalno ostala enaka.

Socialno razplatenost v graščini nazorno prikažeta oba inventarja. A vsak na svoj način. V Auerspergovem so poimensko navedeni zaposleni, ki jim je bil grof še dolžan zaostala plačila. Poleg že omenjenih lovca, ptičarja, vrtnarja, krojača, kočijaža in predjezdeca je dolgoval denarni delež plače (*lidtlohn*) še dvema ženskama. Prej omenjena varuška (*kindfrau*) Konstancija Winkler je za 30 gld na leto prišla v službo že pred letom 1738, ko je umrla Auerspergova druga žena Aurora Elizabeta (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 205), in je skrbela za njene tri otroke, rojene v letih od 1733 do 1735. Najbrž pa se je ukvarjala tudi z mlajšimi od petih grofovih otrok iz prvega zakona, ki so bili še živi

53 Prostore je dokaj dobro mogoče rekonstruirati za leto 1758, za leto 1743 pa so postelje naveden posebej, prav tako je v tem inventarju oprema nekaterih prostorov navedena skupaj (*In den untern zimmern*). Večina prostorov je v obeh inventarjih imenovana enako, nekatera poimenovanja se razlikujejo. Imenujejo se lahko po osebi, ki je bila v sobi, po funkciji, po starosti, po kakšni značilnosti (recimo poletna soba), ali po položaju v hiši. V inventarju iz leta 1743 je imenovanih 11 bivalnih prostorov, v inventarju iz leta 1758 pa osemnajst. Poimenovanja so v vseh plemiških bivališčih sredi 18. stoletja oblikovana po zelo podobnih principih (Štuhec, 2009, 207–210, 225; Štuhec, 2011, 371–372).

54 Ker je bila v graščini kapela, je dovolj razumljivo, zakaj se leta 1758 ena soba imenuje soba frančiškanov, druga soba, soba v duhovniškem stolpu, oziroma zakaj leta 1743 en grajski stolp imenujejo stolp kapucinov. Verjetno so se v graščini občasno zadrževali kapucini in frančiškani. Slednji morda šele po letu 1743. Prav tako je verjetno, da se leta 1758 zdravnikova soba tako imenuje zato, ker je v njej kdaj bival kak zdravnik in je to na prebivalce graščine naredilo tak vtis, da so potem bivanju poimenovali sobo. Paradajzerjev stolp iz leta 1743, ki je 15 let pozneje degradiral v Paradajzarjevo sobo, pa je večji problem. Z Rudolfom Paradajzerjem so bili nekdanji lastniki Gallenbergi namreč v sporih zaradi odvzetega sena, odvzete svinje in požganega plota, požganih križa, priprošnjega znamenja in hrasta (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 43–48, 159; fasc. 39a, lit. L, št. 68, 15–19). Zanimivo je tudi poimenovanje Auerspergova soba v Lichtenbergovem inventarju. Morda je bila to soba pokojnega grofa Andreja Dizme.

55 Glej spodaj.

in so vsaj nekaj časa živeli v Soteski v obdobju, ko je bil grof med letoma 1731 in 1738 poročen z drugo ženo in se je z družino po letu 1733 z Mokric preselil v Sotesko. V letih drugega grofovega zakona sta Izabela Rozina, rojena leta 1714, in tri leta mlajši Niclas zlezla iz najstniških let, Izabela Rozina pa tudi iz domače hiše, potem ko se je leta 1736 poročila z grofom Barbom. Tri leta pozneje pa se je poročila tudi sedemnajstletna Ana Marija (Preinfalk, 2005, 565). Konstancija Winkler je v Aurespergovem gospodinjstvu uživala višji status, kljub tem, da je njeno letno plačilo zneslo manj kot letno plačilo lovca in vrtnarja. Kot smo že videli, jo grofica imenuje gospa, ko v svoji oporoki omenja pet žensk, ki so v času njene dolgotrajne bolezni skrbele za njo (ARS, AS 308, II., lit. A, št. 24) in jim zato zapušča denarna volila. Winklerjevi je namenila 50 gld. Za isto letno plačilo kot Winklerjeva, za 30 gld, je delala tudi Ana Marija Andorfer, sobarica (*camer jungfrau*) grofice Aurore. Andorferjeva je prišla v Sotesko za Božič leta 1737 in je najbolj požrtvovalno stregla bolni grofici, ki je umrla jeseni naslednjega leta. Grofica ji je v oporoki, zapustila veliko vsoto 150 gld (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, 48, 205; AS 308, II, lit. A, št. 30).⁵⁶

Lichtenbergov inventar iz leta 1758 pa družbeno hierarhijo na gradu opredeljuje s poimenovanjem prostorov. Loči prostore gospode in prostore služinčadi in uslužbencev. Inventar navaja gosposko spalnico (*in herrschaftl. schlaffzimmer*), pa tudi obokano sobo grofice (*in der frau graffin Ihren gewölb*), ki pa ni rabila bivanju temveč hrambi stvari. V gosposki spalnici je bil osrednji predmet seveda postelja. Posteljnino so sestavljali plevnica in žimnica, pernica, dva vzglavnika, polnjena z žimo in z vzglavnik, polnjen s perjem. Postelja je bila prekrita s pregrinjalom iz modrega porcolana. Istega materiala in iste barve je bila tudi prevleka za posteljni venec in prevleka za dekorirano vzglavno posteljno končnico »mit blauen bauteln(?) garniert«. V sobi sta bili tudi dve dobri pisalni omari z vložki (*mit eingelgter arbeit*). Nočna mizica, prekrita s staro preprogo, in dve manjši mizici, prekriti z usnjem, sta bila kosa odlagalnega pohištva, sedežno pohištvo pa so sestavljali usnjeni kanape in šest enakih usnjeni stolov. V prostoru sta bili tudi igralna mizica in zelena španska stena. Na steni je viselo ogledalo, okenske špalete sta krasila dva para obrabljenih belih platnenih zaves, okna pa zastirala dva para tesno na okno prilegajočih se zelenih zaves (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 5–6). Čeprav je bila soba namenjena spanju in nočni zasebnosti ali pisanju, je bila tudi prostor omejene družabnosti. V njej je bilo mogoče sprejeti in posaditi nekaj ljudi in igrati družabne igre. V opremi tudi takoj zasledimo tudi tiste prvine, ki smo jih opredelili kot urbane, torej kot proizvode mestnega gospodarstva: žimnico v postelji, blago posteljnega pregrinjala, pisalni omari, tapecirane stole, ogledalo, špansko steno, kanape in igralno mizico. Verjetno pa je bila tudi sama postelja izdelek mestnih mizarških mojstrov.

Služabniki so bivali ločeno po spolu. V dveh sobah za dekletke (*mentsher zimmer*) so stale tri postelje, vse opremljene s posteljnino, v sobi lakajev (*in laquay zimmer*) so popisali tri postelje, pripravljene za spanje, in eno posteljo brez posteljnine (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 9, 22–23). Svojo sobo je imela tudi gospodinja (*In beschliesserin zimmer*) (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 23–24), ki je skrbel za nemoteno odvi-

56 Od ostalih treh je Evi Lokar zapustila 50 gld, Katri Andorfer in Luciji Markovč pa po 25. gld.

janje gospodinjskih del (Habjan, 2016, 88). Mizarjeva soba (*In tischler zimmer*) je bila pravzaprav kombinacija delovnega in bivalnega prostora, saj si je postelja s plevnico in dvema vzglavnikoma, polnjenima s plevi, delila prostor z dvema skobeljnikoma, žago, obličji, dleti, brusilnim kamnom, prižemami ter mizarским orodjem, ki ga popisovalec Vermati ni mogel popisati, ker ni imel ključa omare, v katero je bilo orodje zaklenjeno (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 20–21). Posebno, povsem opremljeno sobo (*in der verwaltery*) je imel tudi neimenovani oskrbnik. V sobi sta bili dve postelji prekrite z zeleno oziroma rdečo odejo. V eni je bila le slamnjača, v drugi pa poleg slamnjače tudi žimnica in dva vzglavnika. Oblekam je bila namenjene navadna omara za obleke s predali, sedenju šest starih usnjenih stolov in en lesen stol. Dve mizi, velika in manjša, ter stara kredenca z železnim okovjem so omogočale pisanje ter pripravo in uživanje hrane. Nekaj slik ter že omenjena stara stenska uro so polnili stene sobe, ki je s prav tako že omenjeno omaro za spise imel tudi funkcijo delovnega prostora (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 21–22). Vse navedene sobe razen ene sobe za dekile so bile zelo verjetno v pritličju.⁵⁷

Generacijsko in starostno strukturo pa razkrivajo poimenovanja, kot so: otroška soba (*in dem kindts zimmer*), dekliška soba (*in dem jungfrau zimmer*), ki ju najdemo v obeh inventarjih in soba gospodične (*in dem freyle zimmer*), ki navedena v Auerspergovem inventarju in je verjetno pripadala leta 1743 dvajsetletni Ani Mariji (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 159–162; fasc. 39a, lit. L, št. 69, 2, 4). Prav tako v inventarju najdemo otrokom namenjene predmetu. V graščinski jedilnici je leta 1758 stala otroška mizica (*ein kindt tishl*), ki kaže na vključenost otrok v družinski dogodek in prilagajanje predmetov, ki so s tem dogodkom povezani, otroški velikosti. V otroški sobi so ob štirioglati mizi, pokriti s staro strgano preprogo, manjši mizici, prav tako pokriti s staro strgano preprogo, dveh navadnih omarah, skrinji, treh z usnjem prevlečenih stolov stale tudi zibka in postelja z varovalno zaporo (*gespörte pethstätt*), prekrite s strgano turško preprogo. Funkciji sobe je bila prilagojena tudi stenska dekoracija. Pet slik, uokvirjenih v pozlačene kovinske okvirje, je prikazovalo prizore iz Jezusovega otroštva: Beg v Egipt, Marijino obiskanje, Jezusovo rojstvo, Jezusovo obrezovanje in Jezusov obisk jeruzalemskega templja (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 159–162; fasc. 39a, lit. L, št. 69, 2).

Številne predmete, ki smo jih predvsem zaradi kraja izdelave opredelili kot urbane, so popisovalci našli in popisali v graščinski jedilnici. Jedilnica, velik prostor s štirimi okni, na katerih so leta 1758 viseli štirje pari obrabljenih zaves iz navadnega platna (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 159–162; fasc. 39a, lit. L, št. 69, 7), je bil prostor, ki ni bil namenjen le plemiški družini, temveč tudi obiskovalcem. Da je bila graščina zbirališče lokalne in tudi širše plemiške elite, smemo sklepati na podlagi števila postelj. Trideset postelj je precej presegalo število postelj, potrebnih za stalne prebivalce gradu.⁵⁸ In postelje za

57 Navedena poimenovanja so iz Lichtenbergovega inventarja iz leta 1758. V Auerspergovem iz leta 1743 nobeden od teh prostorov ni poimensko naveden. Navedene pa so spodnje sobe (*in denen untern zimmern*). Da ena sob za dekile ni bilo skupaj z ostalimi prostori za služinčad, lahko sklepamo, ker je navedena pred otroško sobo.

58 Med letoma 1733 in 1743 je družina Andreja Dizme štela od šest do deset članov. Število družinskih članov se je spreminjalo zaradi dveh smrti in dveh porok (Preinflak, 2005, 163, 565). Družina grofa Lichtneberga pa je štela sedem članov. Glede na naveden in zgoraj predstavljene podatke o služabnikih in uslužbencih, h

goste so bile potrebne, saj so zaradi počasnosti potovanja obiskovalci morali prespati v graščini. Ko so zadnjega maja leta 1744 v Soteski sestavili poročno pogodbo med Wolfom Niclasom Auerspergom, sinom Andreja Dizme, in grofico Marijo Terezijo Lichtenberg, je svoje podpisa poleg ženina in neveste pristavilo še pet grofov in ena grofica (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 65, 20–21). Ker so vsi podpisniki razen neveste in njenih staršev prihajali iz krajev, ki so bili toliko oddaljeni od Soteske, da ni bilo mogoče v enem dnevu pripotovati tja in se vrniti na domači grad,⁵⁹ so seveda morali prespati v Soteski.

Osrednji predmet v jedilnici je bila jedilna miza. V času Wolfa Sigmunda Lichtenberga sta bili v prostoru dve štirioglati, ki ju je bilo mogoče povečati, »*worzu die vergrößerungs fliegel*«, v času Auerspergov ena sama velika. Povečati mizo pomeni prilagoditi njeno velikost številu ljudi, ki so sedeli na desetih, z rdečim usnjem tapeciranih stolih, in s tem uravnavati udobje. Poleg teh dveh miz in že omenjene otroške mizice je bila leta 1758 v prostoru še ovalna miza, od sedežnega pohištva pa dva lesena kanapeja in zofa, tako da se je družba, zbrana pri obedu potem lahko razdelila v več manjših skupin. Shrambno pohištvo je zastopala velika kredenca, v prostoru je stala tudi velika pisalna omara z medeninastim okovjem. Na stenah je viselo sedem portretov nekdanjih lastnikov Gallenbergov, prostor pa je osvetljevalo osem pozlačenih stenskih svečnikov (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 6–7).

Prav enaka struktura pohištva je bila v jedilnici tudi v času, ko je bil lastnik grof Auersperg: ob jedilni mizi še ovalna miza, usnjen kanape in 12 usnjenih stolov ter kredenca (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 154–155). Na veliko mizo so, v Auerspergovem času, postavili hrano v srebrnem, kilogram težkem, 60 gld vrednem jušniku, na štirih srebrnih pladnjih, ki so tehtali skoraj 3 kg in pol in v štirih znotraj pozlačenih loncih, vrednih 208 gld. K vsakdanji normi vedenja pri mizi je sodil srebrn pribor »*zum täglichen gebrauch*«, servirna žlica, solnica, sladkornica, dve krožnika za čokolado, manjši namizni nastavek in 47 gld vredni gorilnik (»*reschout*«). Gorilnik, prenosno grelno telo na žareče oglje, ki je omogočil pripravljanje toplih napitkov stran od ognjišča (Pardailhé-Galabrun, 1988, 291), je bil sredi 18. stoletja med kranjsko plemiško elito redka inovacija (Štuhec, 2009, 242). Glavni kos namizne scenografije v Soteski pa je bil veliki 251 gld vredni namizni nastavek, ki je bil last grofove prve žene (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 17–25). Prinesli so ga s prejšnjega bivališča, z Mokric, in tja so ga po prodaji Soteske Lichtenbergom enako kot »*rechaut*« in nekatere druge kose srebrnine spet vrnili. Zato ga najdemo v inventarju lastnika Mokric grofa Wolfa Niclasa Auersperga (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 65, 7–8).⁶⁰ Od srebrnih predmetov so na mizo postavili tudi več parov namiznih svečnikov in

katerim je treba prišteti vsaj še kuharja ali kuharico – grof Gallenberg, ki je bil lastnik Soteske pred grofom Auerspergom, se v nekem pismu sinu pritožuje, ker ga je zapustil slabovidni kuhar (Štuhec 2009, 163) – ocenjujem, da je bilo vsaj 10–12 postelj več, kot so jih zasedali stalni prebivalci.

59 Ženin, ki je že leto prej prodal Sotesko svojemu bodočemu tastu, je prihajal z Mokric, njegovi priči Aleksander Auersperg s Šrajbarskega turna, svak Jobst Vajkard Barbo pa z Doba v Straži. Nevestina priča Jožef Viljem Barbo je prišel iz Luknje, druga priča Pavel Sigmund Thurn Valsassina pa iz Radovljice (Smole, 1982, 133, 491, 273, 407).

60 Iz tega inventarje tudi izvemo za vrednost tistih predmetov, ki so bili last prve žene Andreja Dizma in zato leta 1743 niso bili ocenjeni.

namizno uro. Ob 30 gld vredni namizni uri je čas, abstraktni, mestni čas, odmerjala še velika, 60 gld vredna stenska ura (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 149).⁶¹ Pri Auerspergih so za umivanje uporabljali tudi dva srebrna umivalnika z vrčema. Prav tako veliko je bilo namiznega perila. Ob prtih, brisačah in servietah iz domačega platna za vsakdanjo uporabo so ob pomembnejših priložnostih mizo pogrnili z enim od sedmih damastnih prtov in priložili damastne serviete. Tudi kositrno posodje je bilo mestni proizvod. Osemnajst skled in 72 krožnikov so označili kot »*real shiessl*«. Četrtno dražji kositer, iz katerega so bili na način srebrnine izdelani dva jušnika, štirje umivalnik in vrči, so popisovalci opredelili pa kot »*englishes*« (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 138–140).

Miza Lichtenbergov je bila opremljena z istimi tipi predmetov, čeprav je bila precej manj založena s srebrom. Ob številnih kositrnih krožnikih, kositronicah in skledah jim je bilo na voljo tudi 8 modnih oglatih skled (*modi shiessl*). Lichtenbergi so uporabljali veliko steklenih predmetov. V kredenci v jedilnici so hranili kozarce za vodo in za vino iz brušenega stekla. Nekateri med njimi so imeli pozlačene okrasne sestavine, nekateri so bili posebej označeni kot kozarci Rosoli (*Rosoli gläser*). Stekleni so bili tudi vinski vrči iz brušenega stekla in steklenici za olje in kis. Tako diferenciran jedilni pribor in posodje kot razlikovanje med kozarci namenjenimi za različne pijače, kažejo specifično vedenje pri mizi, ki zahteva vednost o tem, kdaj uporabiti ta, kdaj pa kakšen drug predmet. Na mizo so postavili tudi skodelice za kavo, ki so jo kuhali v bakrenem kotličku. Čokolado pa so pripravljali v pločevinastem kotličku (*Cicholade kessel*). Dodali so ji sladkor in iz vrčka za mleko (*milchkanne*) dolili mleko (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 25–27, 43). Tako sta zakonca Lichtenberg v majoličnih kavnih skodelicah, izdelanih v ogrskem Holiču, proizvodom suženjskega dela iz oddaljenih krajev, primešala dolensko mleko, namolzeno na par deset korakov oddaljeni pristavi.

Sistematična navzočnost urbanih prvin materialne kulture, ki se tako jasno pokaže v povezavi različnih predmetov in dobrin ter njihove rabe na jedilni mizi, je v soteški graščini prevladujoča tudi v drugih funkcionalnih sklopih. Najbolj v oblačilnem sistemu in z njim povezanim oblačilnim videzom. Popisani oblačilni fond Auerspergove druge žene Aurore Elizabete so sestavljali krila, obleke, predpasniki, ovratne rute in avbe. Čeprav so bile nekatere obleke ponošene, so bile vse sešite po takratni modi (*sakh kleid*, *kandush kleid*) iz uvoženih materialov kot so svila, žamet, atlas ali gros de Tours v široki barvni paleti od rumene, rožnate in rdeče preko zelene, olivne in pepelnate do črne. V njenem oblačilnem fondu je bila med drugim tudi garnitura nizozemskih čipk, ki so bile ocenjen na 150 gld (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 124–131). Oblačila in oblačilni videz grofice Auersperg so se tako po materialu kot po kroju in barvi bistveno ločili od oblačilnega videza žensk iz graščinske okolice. Kmečke ženske so se oblačile bistveno drugače (Baš, 1992, 140–142).

Še eno bolj kot ne urbano prvino, ki je graščino ločila od podeželskega zaledja, katerega neodtujljivi del je sicer bila, velja omeniti. Branje in pisanje. Knjižna omara v Auerspergovi spalnici, dve pisalni omari s pozlačenim okovjem v tako imenovani

61 Naveden vrednosti predmetov so pomembne tudi za primerjavo z mezdami sobarice, kočijaža, vrtnarja, guvernantke, lovca in ptičarja.

poletni sobi in srebrni pisalni pribor grofa Auersperga prav tako kot stara pisalna omara v jedilnici, dobra pisalna omara v spalnici in nova knjižna omara v sobi zraven jedilnice, ki so navedene v Lichtenbergovem inventarju (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 18, 156; fasc. 39a, lit. L, št. 69, 6–7), opozarjajo, da je bila graščina v Soteski eden od redkih otokov bralne kulture in pismenosti na pretežno zelo slabo pismenem podeželju. Res pa je, da knjig v Soteski ni bilo veliko. V Auerspergovi knjižnici je bilo 36 knjig pretežno v nemščini in latinščini. Med njimi najdemo geografska atlasa, konverzacijski leksikon, Valvazorja, opis znamenitosti Evrope in nekaj verskih knjig (ARS, AS 307, fasc. 3, lit. A, št. 48, 115–121). Modernih idej v njegovi knjižnici ne zasledimo, vendar je vednost, ki je v njih, zelo različna od praktične, ustno posredovane, tradicionalne, počasi se spreminjajoče vednosti podeželja. V Lichtenbergovem soteskem inventarju pa knjig skoraj ni (ARS, AS 307, fasc. 39a, lit. L, št. 69, 44). Lichtenberg je svojih 50 knjig v nemščini, latinščini, francoščini in italijanščini hranil v ljubljanskem stanovanju. Med njimi so bila tudi dela Molièra, Locka, Goldonija in Rousseauja (ARS, AS 307, fasc. 39a/LJ, 5–12).

SKLEP

Analizirano empirično gradivo obeh inventarjev utemeljuje tezo o soteski graščini kot podeželsko mestnem kulturnem hibridu, kjer se je v nosu grofa Wolfa Sigmunda Lichtenberga vonj dišeče čokolade pomešal z vonjem po kravjem gnoju, in omogoča diskusijo o njej. Pred nadaljevanjem razmisleka o tej tezi pa je treba dodati, da Soteska ni bila nobena izjema. Vse kolikor toliko sistematično raziskane kranjske podeželske graščine v zgodnjem novem veku kažejo hibridnost, ki se je pokazala v Soteski, kljub temu da je slovensko zgodovinopisje zgodnjega novega veka ta koncept do zdaj uporabilo samo enkrat (Štuhec, 2014, 588). Prav tako moramo poudariti, da so bile podeželske graščine kljub svojemu že navzven vidnem odstopanju od okolice neodtujljiva sestavina podeželja. Že na tem mestu pa spomnimo, da plemstvo ni bilo edini prevodnik mestnih kulturnih prvin na podeželje. To vlogo so prav tako igrali župniki in krošnjarji. In tudi podeželsko kmečko prebivalstvo ni bilo zgolj pasivni, statični objekt, mimo katerega je šla zgodovina. Kmetje so prodajali na mestnih trgih in so v skladu s svojimi finančnimi zmožnostmi tam nabavljali stvari in jih prinašali na podeželje. Zato tudi inventarji kranjskih svobodnikov kažejo predmete, ki so bili mestni proizvod (Baš, 1954, 128–132). Poleg tega je del kmečkega prebivalstva prebival v podeželskih graščinah, ali delal v njih in bil v stiku z materialno kulturo družbene elite. In končno ne smemo pozabiti, da je bilo tudi v kranjskih mestih veliko podeželskih prvin, kot so vrtovi, kokoši, svinje in krave ter z njimi povezana opravila, glasovi in vonjave. Tudi v Ljubljani, edinem kranjskem urbanem središču, ki je v 18. stoletju izpolnjevalo demografski kriterij za mesto, 2000 prebivalcev (Zeller, 2012, 24), sta ob eni najlepših baročnih stavb v mestu, v hiši tajnika reprezentance in komore Johana Antona pl. Puechenthala, mukali krava in telica (ARS, AS 307, fasc. 37, lit. P, št. 48, 98). Tako se nosu grofa Lichtenberga tudi v njegovem v tej hiši najetem ljubljanskem stanovanju ni bilo mogoče izogniti vonju dišeče čokolade pomešanim s kravjim gnojem. Ob tem pa se prav na koncu lahko vprašamo: ali je sploh kakšen družbeni pojav, ki ni vsaj malo hibriden?

Razpravo posvečam pianistu prof. Janku Šetincu, svojemu spoštovanemu klavirskemu učitelju v letih 1972–1978 na Nižji in Srednji glasbeni šoli v Mariboru, ob njegovi 85-letnici.

ON THE SMELLS IN THE NOSE OF COUNT LICHTENBERG. THE MANOR HOUSE OF SOTESKA IN THE 18TH CENTURY AS A CULTURAL HYBRD

Marko ŠTUHEC

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Aškrčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

e-mail: marko.stuhec@ff.uni-lj.si

SUMMARY

The author analyses two different types of sources which both refer to the manor house of Soteska. The first source is The Topography of Lower Carniola, a manuscript written in the last decade of the 18th century by Franc Anton von Breckerfeld, a well educated Carniolian nobleman. In this typical narrative source Breckerfeld presented castles and manor houses of the region. Among them he payed quite a lot of attention to the manor house of Soteska. First he described the lonely ruins of the old castle. The remains, situated on a steep rock over the river Krka in the middle of a dark oak forest, were overgrown with ivy and overflowed by ducks, vultures and crows. Then Breckerfeld contrasted this rather scary image with the description of the new manor house, built by the end of the 17th century in a much more pleasant place. Breckerfeld mentioned beautifully cultivated vineyards, fields, pastures and meadows, two watermills, a saw-mill, brickworks and a quarry. Then he went on to describe the splendid building, inner courtyard, garden and park. In the interior of the building Breckerfeld's attention was attracted by a beautifully arranged fireplace with two fountains in the forms of a winged horse and a dolphin at each side. The fireplace was located in the »sala terrena« and was made in the »italian art«. Breckerfeld also mentioned a billiards table in the adjacent room. The analysis of Breckerfeld's narrative reveals economic, aesthetc, religious and residential components and functions of the manor house and indicates a combination of agrarian and non-agrarian, rural and urban, peasant and noble, foreign and regional elements. Therefore the author defines the manorial complex as a cultural hybrid and identifies the noble owners of the manor house as promoters of the hybridization process.

In order to support his thesis the author scrutinizes probate inventories of two owners of the manor, which listed objects found on the premises. The analysis of the inventories of count Auersperg from 1743 and count Lichtenberg from 1758 shows the same components and functions of the manor house from a different angle and in a much more detailed, terse and concrete way than the Breckerfeld's narrative. The manorial complex was a big production unit. It combined growing cereals, breeding live-stock, viticulture, hunting and fishing with the basic transformation of the agrarian produce such as grinding of grain

or production of wine in order to meet demands of their inhabitants (15–18 people) and to commercialize the agrarian surplus on the regional market. The analysis of the objects found in the residential part of the manor house reveals a great quantity of diverse urban commodities. They largely predominated in the interior of the dining room, living rooms and bedrooms as well as in the cupboards, wardrobes and beds or on the tables of the aristocratic owners. The urban commodities comprised jewellery, differentiated tableware made of silver, pewter, glass or majolica, majolica vessels for coffee and chocolate, pieces of table linen and bedding, books in different languages, paintings, clothing of the owners etc. They were characterized by the preciousness of the material, value, design, etc., and by the fact that they were produced by skilled craftsmen in specialized town workshops.

Although both types of sources show the interpenetrating of the rural and urban elements in the Soteska manor house and the role of the noble owners in the cultural transfer it is necessary to point out that the nobility were not the exclusive transmitters of urban commodities to the countryside. On the other hand it should be noted that the Carniolian towns exhibited quite a lot of rural characteristics. So, the aroma of coffee and the smell of manure blended in the nose of count Lichtenberg in Soteska as well as in his rented flat in Ljubljana.

Keywords: Soteska, manor house, probate inventory, rural-urban cultural hybrid

VIRI IN LITERATURA

- ARS, AS 307** – Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Zbirka zapuščinskih inventarjev, Deželnega sodišča v Ljubljani (AS 307).
- ARS, AS 308** – ARS, fond Zbirka testamentov Deželnega sodišča (AS 308).
- ARS, AS 730** – ARS, fond Graščinski arhivi: Dol (AS 730).
- Baš, A. (1954):** Hišna oprema svobodnikov na Kranjskem v 17. in 18. stoletju. Slovenski Etnograf, VI–VII, 121–138.
- Baš, A. (1992):** Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. stoletju. Ljubljana, DZS.
- Burke, P. (2016):** Hybrid Renaissance. Culture, Language, Architecture. Budapest, New York, CEU Press.
- Clark, P. (2009):** European Cities and Towns 400–2000. Oxford, Oxford University Press.
- Corbin, A. (2014):** La douceur de l'ombre. L'arbre, source d'émotions, de l'Antiquité à nos jours. Paris, Flammarion.
- Dibic, G. (1999):** Etnologija spalnice. Ljubljana, *cf.
- Douglas, M., Isherwood, B. (1996):** The world of Goods. Toward an Anthropology of consumption. London, New York, Routledge.
- Duchhardt, H. (2003):** Europa am Vorabend der Moderne 1650–1800. Paderborn, München, Wien, Zürich, Ulmer.
- Gestrin, F. (1986):** Gospodarstvo na Slovenskem in Vojna krajina. Zgodovinski časopis, 40, 4, 413–421.
- Gomiršek, T. (2016):** Gospodarska, socialna in kulturna zgodovina kmečkih družin v Goriških Brdih v predmarčni dobi. Doktorska disertacija. Koper, UP, FHŠ.
- Golec, B. (1999):** Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja. Doktorska disertacija. Ljubljana, UL, FF, Oddelek za zgodovino.
- Habjan, H. (2016):** Bivalna kultura družbenih elit v Angliji in v Habsburških deželah v 18. stoletju. Magistrsko delo. Ljubljana, UL, FF, Oddelek za zgodovino.
- King, M. (2003):** The Renaissance in Europe. London, Lawrence King Publishing.
- Kos, D. (1994):** Med gradom in mestom. Odnos kranjskega, slovenještajeskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselbin do konca 15. stoletja. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Kos, D. (2004):** O melanholiji, karierizmu, nasilju in žrtvah. Tržaška afera Gallenberg 1740. Koper, Založba Annales.
- Kos, D. (2014):** Prodane neveste baron Raigersfelda ali ženitno posredništvo v predstavah poznobaročnega svetovljana. Acta Histriae, 22, 2, 327–344.
- Kučan, A. (2016):** Vrtovi kot konstrukcije realnosti. V: Orsenna, E.: Portret srečnega človeka. André Le Nôtre 1613–1700. Ljubljana, *cf, 143–173.
- Künisch, J. (1999):** Absolutismus. Göttingen, Vaandenhoeck, Ruprecht.

- Landwehr, A., Stockhorst S. (2004):** Einführung in die Europäische Kulturgeschichte. Köln, Wiemar, Wien, Ferdinand Schöning Verlag.
- Margairaz, D. (2013):** City and Country: Home, Possessions, and Diet, Western Europe 1600–1800. V: Trentman, F. (ur.): The Oxford Handbook of Consumption. Oxford, Oxford University Press, 192–210.
- Makarovič, G. (1995):** Slovenci in čas. Ljubljana, Krtina.
- Mal, J. (1925):** Breckerfeld. V: Cankar, I., Lukman, F. K. et al. (ur.): Slovenski biografski leksikon. Knj. 1. Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 57.
- Meyer, A. (2010):** Die Epoche der Aufklärung. Berlin, Akademie Verlag.
- Melissantes, J. G. (1715):** Neu eröffneter Schauplatz denkwürdiger Geschichte, auf welchem die Erbauung und Verwüstung vieler berühmter Städte und Schlösser, Bergfestungen, Citadellen und Stammhäuser in Teutschland presentiert ist. Th. 2. Frankfurt, Leipzig.
- Montanari, M. (1998):** Lakota in izobilje. Ljubljana, *cf.
- Pardailhé-Galabrun, A. (1988):** La naissance de l'intime. 3000 foyers parisiens XVIIe–XVIIIe siècles. Pariz, PUF.
- Preinfalk, M. (2005):** Auerspergi. Po sledih mogočnega tura. Ljubljana, Založba ZRC-SAZU.
- Preinfalk, M. (2014):** Kranjska je pravi vrt plemstva. Plemstvo in plemiške družine v Slavi vojvodine Kranjske. v: Weiss, J. (ur.): Studia valvasoriana. Zbornik spreminj študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre des Herzogthums Crain v slovenski jezik. Ljubljana, Zavod dežele Kranjske, 565–581.
- Otorepec, B. (1991):** Stari grad pri Novem mestu in njegovi lastniki. Dolenjski zbornik 1990. Novo mesto, 62–91.
- Rosseaux, U. (2006):** Städte in der Frühen Neuziet. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Sarti, R. (2002):** Europe at Home. Family and Material Civilization 1500–1800. New Haven, London, Yale University Press.
- Schiviz von Schivizhoffen, L. (1905):** Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain. Gorica, Selbstverlag des Verfassers.
- Schmale, W. (ur.) (2003):** Kulturtransfer. Kulturelle Praxis im 16. Jahrhundert. Wien, Studien Verlag.
- Schott, D. (2014):** Europäische Urbanisierung (1000–2000). Eine umwelthistorische Einführung. Köln, Weimar, Wien, Böhlau.
- Simoniti, P. (1994):** Apes Academicae. V: Gantar, K. (ur.): Academia Operosorum: zbornik prispevkov s kolokvija ob 300-letnici ustanovitve. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 47–60.
- Smith, W. D. (2002):** Consumption and the Making of Respectability. New York, London, Routledge.
- Smole, M. (1982):** Graščine na nekdanjem Kranjskem. Ljubljana, DZS.
- Stopar, I. (2000):** Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. Dolenjska – prva knjiga. Porečje Krke. Ljubljana, Viharnik.

- Štuhec, M. (1999):** »Ah, ljubi bog, kako bi si bil mogle umišljati, da si mi jo bil name-nil!« Ta veseli dan, ali Raigersfeld se ženi. V: Mihelič, D. (ur.): Gestrinov zbornik. Ljubljana, ZRC-SAZU, 203–217.
- Štuhec, M. (2009):** Besede, ravnanja in stvari. Ljubljana, Založba Slovenske maticе.
- Štuhec, M. (2011):** Plemstvo in plemiška bivalna kultura v kranjskih mestih v prvi polo-vici 18. stoletja. V: Mlinar, J., Balkovec, B. (ur.): Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino. Urban Elites in the Middle Ages and the Early Modern Times between the Alps, the Adriatic and the Panonian Plain. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 355–386.
- Štuhec, M. (2014):** »... welche meisten theil zerissen ist denen freylen zu täglichen noturf hervorn gelassen worden.« Kranjsko plemstvo in njegove stvari. V: Weiss, J. (ur.): Studia Valvasoriana. Zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu die Ehre des Herzogthums Crain v slovenski jezik. Ljubljana, Zavod Dežela Kranjska, 583–610.
- Tschop, S. S., Weber, W. E. J. (2007):** Grundfragen der Kulturgeschichte. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Unetič, I. (2016):** Kultura vrtov. Oblikovanje zelene površine v Ljubljani od sredine 18. stoletja do zgodnjega 19. stoletja. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Valvasor, J. V. (1689):** Die Ehre des Herzogtums Krain. Nürnberg.
- Valvasor, J. V. (2011):** Topografija Kranjske 1678–1679. Skicna knjiga. Faksimiliran natis originala iz Metropolitanske knjižnice v Zagrebu. Ljubljana, Valvasorjev odbor pri SAZU.
- Vilfan, S. (1954):** Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (XVI.–XIX. stoletje). Zgodovinski časopis, 8, 1–4, 27–86.
- Weigl, I. (2000):** Matija Persky. Arhitektura in družba sredi 18. stoletja. Magistrska naloga. Ljubljana, UL, FF, Oddelek za umetnostno zgodovino.
- Weigl, I. (2003):** O francoski grafiki, loparjih in grofičinem strelovodu. Oprema in funkcija dvorca Dornava v 18. stoletju. V: Ciglencečki, M. (ur.): Dornava. Vrišerjev zbornik. Ljubljana, Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, 180–249.
- Zedler, J. H. (1731–1754):** Grosses vollständiges Universallexicon aller Wissenschaften und Künste, Bd. 8. Halle.
- Zeller, O. (2012):** La ville moderne. XVIe–XVIIIe siècle. Paris, Seuil.
- Zwitter, Ž. (2014):** Okolje na Kranjskem v 17. stoletju po Slavi vojvodine Kranjske. V: Weiss, J. (ur.): Studia Valvasoriana. Zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu die Ehre des Herzogthums Crain v slovenski jezik. Ljubljana, Zavod Dežela Kranjska, 611–702.
- Žvanut, M. (1994):** Od viteza do gospoda. Ljubljana, Viharnik.
- Žvanut, M. (2006):** Okus Jošta Jakoba grofa Gallenberga. V: Jerše, S. (ur.): Med srednjo Evropo in Sredozemljem. Vojetov zbornik. Ljubljana, ZRC-SAZU, 211–243.